

Renklerin Efendileri: XIII. Yüzyıl Anadolu'sunun Tasavvuf Dünyasına Prosopografik Bir Yaklaşım

Vedat Turgut*

The Lords of Colours: A Prosopographic Approach to the Sufi World of 13th Century Anatolia

Abstract ■ It is true that the political, social and religious structures in 13th-century Seljuk Anatolia had a chaotic feature. The traces of the claim that the populous Turcoman tribes pushed into Anatolia by the Mongols, who were the reason for this chaos, and especially the ancestors of the Ottomans that were the leaders of those tribes which had been considered pagans and shamanists and were later converted to Islam, can be found in the “heterodox” thesis. This assertion has been tested according to the records kept by the Ottomans, to the sources based on “doctrines (*aqaid*)” and to knowledge derived from religious order tradition in this study. It is known that official records kept by the Ottomans that grew within the waqf system are based on the written documents and trustworthy men. This study focuses on the leading figures of the Sufi world through the 12th century and the beginning of the 13th century, and on their marriages. These leading figures were Ahi Evren Mahmud, Muhiyiddin ibn Arabî, Mahmud Hayrânî, Şeyh Ede-Bali, Hacı Bektaş Veli, Cemaluddin Musa Zili, Yunus Emre, Abdülkadir-i Geylânî, Ahmed er-Rıfâî, Ebu'l-Vefa Bagdadi, Ahmed Yesevi, Kutbuddin Haydar, Evhaduddin Kirmani, and Shibuddin Suhreverdi. The starting point of this study is based on “Seyyid Elvan” as recorded in some Neşri and Ashikpashazade versions, in which a *menkibe*/legend is said to have occurred between Orhan Ghazi and Geyikli Baba. In this context, an attempt is made to show the links between the ancestors of the Ottomans with the aforesaid *sufi* leaders and the devotedness of those ancestors to Bayezid-i Bistamî and Veysel Karani. Those ancestors' interest in Veysel Karani, who inherited the mantle of the Prophet Mohammed, and in Karani's follower, Bistami, was because these individuals had protected the cause of the prophet, without seeing him. While the Khorasan School represents an *uveysi* love, the Turks, who adopted the *mutasawwıf*s (Islamic Sufi masters) of that School as their leaders, were educated according to Maturidi doctrines (*aqaid*s) and Hanefi school of law.

Keywords: Geylani, Rifai, Vefai, Kalenderi, Bayezidi, Dede Karkın, Ahi Evren, Mahmud Hayrani, Mevlana, Ertugrul Gazi.

* Bilecik Şeyh Edebalı Üniversitesi.

Katkılarından dolayı VAKAR ve Bilecik Belediyesi'ne teşekkür ederim.

Giriş¹

Osmanlı Devleti'nin kuruluşu aşamasında Anadolu'da hâkim olan tasavvuf anlayışı, genellikle Orhan Gazi ile Geyikli Baba arasında yaşanan bir olay üzerinden değerlendirilir. Aşıkpaşazâde ve onu takiben Neşri'nin aktardıkları ortak rivâyette Geyikli Baba'nın, Baba İlyas'ın müridi ve Seyyid Ebu'l-Vefa ya da *Seyyid Elvan* tarikinden olduğu bildirilmiştir.² Tahrir defterlerindeki kayıtlar, Aşıkpaşazâde ve Neşri'nin işaret ettiği kişi olması, güçlü bir vurguyla "Elvan Seydi/Seyyid Elvan" tesbitini gündeme getirir.³ "Elvan" bilindiği üzere "renk" kelimesinin çoğuludur. "Seyyid" ise kişinin peygamberin ve Hz. Ali'nin neslinden geldiğini göstermesinin yanında, "efendi" anlamına da gelir. Bu durumda Seyyid Elvan ismi, Türkçe'ye "*Renklerin Efendisi*" şeklinde çevrilebilir. Seyyid Elvan'ın Çankırı'nın Orta ilçesine bağlı Elmalu Köyü'nde bulunan zaviye ve türbesinde çatallı geyik boynuzunun bulunması da oldukça önemlidir. Arşiv belgelerine göre Seyyid Elvan, Mevlana Sinanüddin Yusuf'un kızı Şahbula Hatun ile evlenmiş ve bu evlilikten doğan çocukları ve torunları kendi adına kurulan zaviye vakıflarını tasarruf etmeye devam etmişlerdir. Elvan Seydi'nin eşi Şah-Bula Hatun, Orhan Gazi döneminin ünlü âlimlerinden "Karaoğlan" lakablı Osman bin Yusuf'un kardeşi olmalıdır. Elvan Seydi'nin Can Paşa Seydi adında bir de kardeşinin olduğu yine tahrir kayıtlarından anlaşılır.⁴ Can Paşa Seydi'nin evladından olan Selçuk Paşa (Hatun), 1340'lara yakın bir zamanda vefat eden ve Niğde'de kızı Hatun Paşa ile beraber medfûn bulunan Selçuk Paşa ile aynı kişiyse,⁵ onun henüz kimliği tam olarak

- 1 Bu çalışmanın giriş kısmını ihtiva eden cüz'i bir özeti tebliğ olarak sunulmuştur: Vedat Turgut, "Renklerin Efendisi", *Uluslararası Milli Mücadelede Servetiye Cephesi ve Kocaeli Tarihi-Kültürü Sempozyumu*, VI (Kocaeli: Büyükşehir Belediye Yayınları, 2020), s. 101-112. Bu yazıda konu ayrıntılı bir perspektifte yeni baştan ele alınmıştır.
- 2 Aşıkpaşazâde, *Aşıkpaşazâde Tarihi (Osmanlı Tarihi 1285-1502)*, haz. Necdet Öztürk, (İstanbul: Bilge Kültür Sanat Yay., 2013), s. 64; Mevlana Mehmed Neşri, *Cihannüma, Osmanlı Tarihi*, haz. Necdet Öztürk, (İstanbul: Bilge Kültür Sanat Yay., 2013), s. 72. Çalışmanın giriş bölümü, bazı tashih ve düzenlemelerle beraber sempozyum bildirisinin özetinden teşkil edilmiştir. Bkz. Vedat Turgut, "Renklerin Efendisi", *Uluslararası Milli Mücadelede Servetiye Cephesi ve Kocaeli Tarihi-Kültürü Sempozyumu VI*, (Kocaeli: Büyükşehir Belediye Yayınları, 2020), s. 101-112.
- 3 Seyyid Elvan Zaviyesi'nin vakfiye tarihinin H. 698/M. 1298 olması dikkat çekicidir. VGMA, D. 600, s. 241/308.
- 4 Turgut, "Renklerin Efendisi", s. 101-112.
- 5 Ahmet Akşit, "Sultan Hatun Hakkında", *Büyük Selçuklu Devleti'nden Anadolu Selçuklu Devleti'ne, Mehmet Altay Köymen Armağanı*, ed. M. Hacı Gökmen, (Konya: Selçuk Üniversitesi Türkiyat Araştırması Yayınları, 2011), s. 233-237.

tesbit edilemeyen Emir Şücaüddin⁶ ile evlendiğini söylemek mümkündür. Onun adına vakfedilen köylerden “Orvay”⁷, adını Sultan II. İzzüddin Keykâvus’un Kırım’daki yaşantısı sırasında evlendiği Altınordu Hanı’nın kızından almış olmalıdır.

Elvan Seydi için vakıf yapanlardan biri, Candaroğlu İsfendiyar Bey’in oğlu olup, Murad Hüdâvendigâr’a bağlılığını ilân ederek babasına karşı çıkan Kasım Bey’dir. Çankırı Sancakbeyliği döneminde Kasım Bey, Elvan Seydi Zaviyesi için Elvan Seydi’nin oğlu Kenan Seydi adına Ergeçviran ve Donuzöyüğü köylerini vakfetmiştir. Kenan Rifâî adına muahheren kurulan vakıflar, zaviyenin Rifâîyye’ye bağlı olduğunu düşündürür. Vakfiyesi de bulunan Elmalu Köyü ise, Tamacî evladından Mahmud Bey ve Mehmed Bey tarafından daha önce vakfedilmiştir. Tamac, Aşıkpaşazâde’nin eserinde Hacı Halil Paşa’nın yaptığı vakıflar dolayısıyla geçer. İmamzâde Hacı Halil Paşa, Tamac’da bir zâviye ve Gümüş’te bir medrese yaptırmıştır. Gümüştaki köy, Amasya’ya bağlı bir nahiye durumunda olup, Hacı Halil Paşa, Koca Nizamüddin Mehmed Paşa’nın babası ve Müeyyedzâde Ahmed’in neslindedir. Tamac’ın da Osmanlık’a bağlı bir kasaba olduğu anlaşılmıştır. Can Paşa Seydi’nin kızı Selçuk Paşa Zaviyesi için ise, Mısır Bey ve evladından Hızır Bey oğlu Bayezid Çelebi’den başka aynı aileden Canlu Hacı, Hızırlu İsmail ve Seydi Mahmud soyundan gelen Halil Bey’in vakıflar tahsis ettiği görülür. Mısır Bey oğlu Hızır Bey’in Elvan Seydi’nin hatunu Mevlana Yusuf kızı Şahbula Hatun için de vakıf yaptığı tespit edilmiştir. Asıl adı Osman bin Yusuf olan Karaoğlan ile Hacı Özbek bin Mehmed (Tamacî?) arasındaki ilişki, bu vakıf yapan aileler ile vakıf yapılan kişiler arasındaki ilişkinin devamı niteliğinde algılanabilir. Karaoğlan’ın Şahbula Hatun’un kardeşi ve Hacı Özbek’in de Tamacî ailesinden olduğu tahmin edilebilir.⁸ Alaüddin Esved tarafından yetiştirilen Çandarlı vezir ailesinin devri başlamadan önce isimleri zikredilen Hacı Paşa ve Mevlana Yusuf Fakih’in de Elvan Seydi ve Şahbula Hatun ailesinin evladından oldukları düşüncesi de akıllarda tutulması gereken ihtimallerden biridir.

Seyyid Elvan’ın babasının tam adı “Hacı Lala Seyyid Bedrüddin Muslihüddin Murad-ı Velî” olup, üç kardeş saltanatı devrinde en küçük şehzâde olan II. Alaüddin Keykûbad’ın lalasıdır. Bu kişinin adına Kastamonu ve Tosya’da türbe

6 Orhan Gazi dönemlerinde yaşadığı anlaşılan Şücaüddin Velî ile aynı kişi olabileceği üzerinde düşünülmalıdır.

7 TADB. TTD. EV. 578, 42a-43a, 54b, 115a, 117b.

8 VGMA, D. 600, s. 241/308; TD. 578, 51b, 73b-74b, 77a, 92a, 110a-b, 118a-b, 119b; M. Baha Tanman, “Hacı Halil Paşa Medresesi”, *DİA*, 1996, XIV, 477-479; Aşıkpaşazâde, *Tevârih-i Âl-i Osman*, s. 1010. Ayrıca bkz. Turgut, “Renklerin Efendisi”, s. 101-112.

ve zaviye vakıfları kurulduğu gibi kendisi de Kayseri’de Lala/Lale Camii adı verilen bir ibadethane ile Konya’da Sırçalı Medrese’yi bina ettirmiştir. Bunlardan Lala Camii’nde Osmanlı Devleti’nin kuruluşu için peygamberin manevî huzurunda bir meclis toplandığına dair rivâyetler ilgi çekicidir. Fatih Sultan Mehmed devrinde medresenin harab olduğundan timara emredildiği fakat Sultan Bayezid devrinde vâkıfın soyundan gelen Seyyid Mahmud’a sadaka edildiği belirtilir. Lala Muslihüddin’in Kayseri’deki Camii için vakfedilmiş olan yerler de defterde mukayyedir.⁹ Evkâf tahrir defterlerindeki kayıtlar, Akçakavak Köyü’ndeki bir çiftlik yer ve bir pare bağın, Seydi Mahmud Gazi’nin oğlu Hacı Murad-ı Seydi olduğu anlaşılan Ahi Seydi tarafından tasarruf edildiğini, Hacı Murad-ı Veli’den sonra oğulları Can Paşa Seydi ile Elvan Seydi’nin mutasarrıf olduğu vakıf yerlerin, Can Paşa Seydi’nin vefatıyla oğlu Mehmed Seydi’ye¹⁰ ve Elvan Seydi’nin vefatından sonra da hissesinin Hacı Seydi’ye kaldığını gösterir. Vakıf yerin, aynı aileden Mevlana Bedrüddin Seydi, Selman Seydi, Hacı Seydi, Mehmed Seydi, Hamdi Seydi ve Ahmed Seydi tarafından tasarruf edildiği de kayıtlara yansımıştır. Tosya’ya tâbi Erikçukuru Köyü’nün ise Seydi Mahmud ve Seydi Ahmed tarafından tasarruf edildiği ve bu kişilerin Tilkişehri’ndeki Seydi Paşa Zaviyesi’nin meşâyihinden oldukları anlaşılmıştır. Hacı Murad-ı Veli’nin kurduğu zaviye için Kastamonu’da da bazı akaratın vakfedildiği görülür. Kayıtlar toplu olarak değerlendirildiğinde, Seydi Paşa Zaviyesi’nin de Hacı Murad-ı Veli’yi işaret ettiği anlaşıyor.¹¹

Bedrüddin Muslih Murad’ın babasının adı Seyyid Mahmud Paşa/Gazi’dir. Mahmud Paşa adına kurulan Hisarcık suyu ve Kızılköşk vakıflarına dair vakfiyede babasının adı Ahmed Şeyh bin Seyyid Abdülaziz bin Seyyid Abdülkadir-i Geylânî şeklinde verilir.¹² Burada adı geçen Mahmud Paşa’nın, Ahi Evren ile aynı kişi olduğu tespit edilmiştir. Rengârenk ve kaliteli ürün üretme konusundaki ünü İslam dünyasına yayılmış olan Ahi Evren’in tasarrufu altında bulunan zaviyelerden birine Lala Hanikâhı denilmesi bu noktada dikkat çekicidir. Ahi Evren’in asıl isminin Mahmud bin Ahmed olduğu bilinmektedir. Ahi Gazi Mahmud,

9 TADB. TTD. EV. 565, v. 29b, 207b, 210a, 215b; Abdüsselam Uluçam, “Sırçalı Medrese”, *DİA*, 2009, 37, 126-127.

10 Geyikli Baba’nın türbesinin başındaki ahşap üzerine gerçek adının Mehmed olduğu belirtilmektedir. Bu bilgi doğru ise, Geyikli Baba’nın Seyyid Elvan’ın yeğeni yâni Can Paşa’nın oğlu olduğu düşünülebilir.

11 TD. 578, v. 47a-b; 106a, 115a, 117b, 118a-b, 119b; TADB. TTD. EV. 554, v. 33b-34a; TD. 565, v. 207b, 210a, 215b, 216b. Ayrıca bkz. Turgut, “Renklerin Efendisi”, s. 101-112.

12 VGMA, Mücedded Anadolu, D. 13, s. 146.

“*Ebu’l-Hakaik*”, “*Evren*”, “*Tacüddin*”, “*Nasırüddin*” ve “*Nimetullah*” elkabını kullanır¹³. Kütahya’da adına vakıflar kurulduğu tespit edilen Ahi Gügey (Güvey) Hacı Evren, Ahi Evren’den farklı bir kişi olup, muhtemelen babası olan Selçuklu Veziri Şemsüddin Muhammed’in, Sultan II. Gıyasüddin Keyhüsrev’in vefatından sonra eşi Berdüliye Hatun ile evlenmesinden dolayı bu isimle kaydedilmiş olmalıdır.¹⁴ Fahreddin Râzî ve Şihabüddin Ömer Sühreverdî’den dersler alan Ahi Evren’in, XIII. yüzyılın başlarında Bağdad’a gittiği, Râzî’nin talebelerinden biri olan Evhadüddin Kirmanî’ye intisab ederek onunla beraber Anadolu’ya geldiği bilinir. İbn Sina ve Sühreverdî’nin eserlerini tetkik eden Ahi Evren, önce Kayseri’ye yerleşmiş, Alaüddin Keykubad tarafından Konya’ya davet edildikten sonra onun en yakınları arasında yerini almıştır. Sultan’ın öldürülmesinden sonra Sadüddin Köpek tarafından hapse atılan Ahi Evren, 1245 yılında Celalüddin Karatay tarafından hapisten çıkarılır. Şems-i Tebrizî’nin 1247’deki ölümünden sonra Kırşehir’e yerleşen Ahi Evren’e, Şems’in ölümünden sorumlu tutulan Mevlana’nın büyük oğlu Alaüddin Çelebi de katılır.¹⁵ Ahi Evren’in Kırşehri’nde iken, “*Tabsiratü’l-Mübtedi*”, “*Metâilü’l-İman*” ve Ertuğrul Gazi ile aynı kişi olduğunu düşündüğümüz Seyfüddin Tuğrul’a sunduğu “*Menahic-i Seyfi*” adlı eserlerini kaleme almış ve Moğolların adletsiz yönetimi ve Bağdad’ı istila ederek halifeyi öldürmelerinden sonra, Moğollara karşı ortaya çıkan direnişin önderleri olan Kayır Han/Kır Bey’in oğullardan Seyfüddin Tuğrul/Ertuğrul Gazi’nin çevresinde yer almıştır.¹⁶ Kırşehir’deki tekkesinde

13 VGMA, D. 608/2, s. 16-17/8; BOA, A.E. OÖ, Dosya: 1, Gömlek: 2, 901 M. 01; Cevat Hakkı Tarım, *Kırşehir Tarihi Üzerine Araştırmalar*, (Kırşehir: Vilayet Matbaası, 1938), s. 174; Cevat Hakkı Tarım, *Tarihçe Kırşehri-Gülşehri ve Babailer-Ahiler-Bektaşiler*, (İstanbul: Yeniçağ Matbaası, 1948), s. 174; İlhan Şahin, “Ahi Evran Vakfiyesi ve Vakıflarına Dair”, *Türklük Araştırmaları Dergisi*, I (1985), s. 325-341; M. Fatih Köksal v.d., *Kırşehir Müzesi’ndeki Ahilik Belgeleri, (Ahi Şecerenâmeleri, Berâtlar, Vakfiyeler)*, (Kırşehir: Valilik Yayınları, 2008); s. 155-175, Hasan Karaköse, “Ahi Evran Vakfı Hakkında İki Arapça Vakfiye Bir Berat”, *I. Uluslararası Ahilik Kültürü ve Kırşehir Sempozyumu*, (Kırşehir: SFN Yay., 2011), s. 637-655; Faruk Şahin, *Vakıf Şehri Kırşehir*, (Kırşehir: Belediye Yayınları, 2012), s. 100-114; Rıfat İlhan Çelik, “Ahi Evran Vakfı ve Vakfiyelerinin Sosyo-Kültürel Açıdan Değerlendirilmesi”, *Vakıflar Dergisi*, L (2018), s. 9-22.

14 TADB. TTD. EV. 560, v. 23a, 24a. Burada mukayyed olan Hacı Evren, Muhiyüddin Arabî’nin evlâdından Şeyh Müeyyed’e damat olan, Kadı Burhanüddin’in danışmanlarından Yar Hoca Ali’nin dedesi olmalıdır.

15 Mikail Bayram, *Ahi Evren ve Ahi Teşkilatı’nın Kuruluşu*, (Konya: Damla Matbaacılık, 1991), s. 39-42, 53-54, 59-60.

16 Turgut, “Renklerin Efendisi”, s. 101-112. Ayrıca bkz. Vedat Turgut, “Batı Anadolu Beylikleri’nin Menşei Meselesi”, *Sosyal ve Kültürel Araştırmalar Dergisi*, II/3 (2016), s. 74-75;

kendisinden sonra şeyh ve muhtemelen oğlu olan Ahmed Gülşehrî, “*Kerâmat-ı Ahi Evran*” isimli 166 beyitlik mesnevisinde onun kerametlerini zikreder.¹⁷ Ahi Evren adına, Anadolu’nun pek çok yerinde “Ahi Evren”, “Gazi Mahmud”, “Ahi/ Seyyid Mahmud”, “Şeyh Mahmud”, “Mahmud Seydi” ve “Mahmud Paşa” gibi çeşitli isimler altında zaviyeler kurulması, Ahi Evren’in etkisinin büyüklüğünü gösterir.¹⁸

Ahi Evren/Emir Mahmud Gazi’nin Konya’daki vakıf kayıtlarında Seydi Şeyh Çelebi ve Ahmed Paşa adlarında oğullarıyla Selçuk Paşa ve Hatun Paşa adlarındaki iki kızından bahsedilir. Mahmud Hayranî’nin babası Mesud Paşa’nın ve Hacı Muslihüddin Murad’ın babalarının adı da Mahmud olup, aralarında bir sıhriyetin bulunma ihtimâli üzerinde durulmalıdır.¹⁹ Nasrüddin Hoca ve Mahmud Hayranî’yi Akşehir’de buluşturan da bu sıhriyet olmalıdır.²⁰ “*Tuffahü’l-Ervah*” adlı

Vedat Turgut, “Germiyanoğulları’nın Menşei, Vakıfları ve Batı Anadolu’nun Türkleşmesi Meselesi Üzerine”, *Sosyal ve Kültürel Araştırmalar Dergisi (SKAD)*, III/5 (2017), s. 6, 7, 60; Vedat Turgut, “Menteşe Bey’in İsmi, Menşe’i ve Menteseoğulları’nın Vakıflarına Dair”, *Osmanlı Araştırmaları*, II (2017), s. 29.

17 Bayram, *Ahi Evren...*, s. 53-54, 59-60.

18 TADB. TTD. EV. 583, v. 34a, 47a; Anadolu’daki Seydi Ahi Mahmud Paşa Gazi veya onun yolunda giden hem-nâmları adına kurulan zaviyeler hakkındaki bazı çalışmalar için bkz. Ahmed Çaycı, “Alanya Mahmud Seydi Zaviyesi”, *Selçuk Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, XIX (2005), s. 73-92; İ. Hakkı Konyalı, *Alanya (Alaiyye) Tarihi*, (İstanbul: Ayaydın Basımevi, 1946), s. 341-342; 350-351; Ö. Lütfi Barkan “Osmanlı İmparatorluğu’nda Bir İskân ve Kolonizasyon Metodu Olarak Vakıflar ve Temlikler I: İstila Devirlerinin Kolonizatör Türk Dervişleri ve Zâviyeler”, *Vakıflar Dergisi*, II (1942), s. 307, 315; Mustafa Murat Öntüğ, “Bir Eğitim Kurumu: Mahmud Paşa Zaviyesi ve Vakıfları”, *Vakıflar Dergisi*, XXX (2003), s. 139-154. Bkz. Turgut, “Renklerin Efendisi”, s. 101-112.

19 VGMA, D. 13, s. 146; TD. 578, 42a, 115a, 118b; TD. 565, v. 197a, 205a; TD. 584, v. 93a; C. EV. Defter: 251, Gömlek: 12674, 27/L/1135; VGMA, D. 730, s. 52/27; Refet Yinanç, “Mevlana’nın Şahitlik Ettiği Selçuklu Sultanı II. Gıyaseddin Keyhüsrev Vakfiyesi”, *Yirmialtı Bilim Adamının Mevlana Üzerine Araştırmaları*, (Konya: Ülkü Basımevi, 1983), s. 68-71; Yasemin Demircan (Özürmak), *Tahrir ve Evkaf Defterlerine Göre Kayseri Vakıfları*, (Ankara: Vakıflar Bölge Müdürlüğü Yayınları, 1992), s. 36-38; Yasemin Deker, “Hisarcık Suyu Vakfiyesi”, *Kayseri Ansiklopedisi*, III, (Kayseri: Kayseri Büyükşehir Belediyesi, 2013), s. 190-193; Abdulcabbar Kavak, “Şeyh Ebubekir Abdülaziz es-Sincarî (ö. 602/1205) ve Kâdiriyye Tarikatı’nın Kuzey Irak’taki Erken Dönem Faaliyetleri”, *Akademik Bakış*, LIV (2016), s. 147-160; Turgut, “Renklerin Efendisi”, s. 101-112.

20 M. Fuad Köprülü, *Türk Edebiyatında İlk Mutasavvıflar*, (Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, 1981), s. 203, 257.

eserin yazarı, Saru Saltuk Baba'yı Mahmud Hayranî'ye ve Mahmud Hayranî'yi de Ahmede'r-Rifâî'ye bağlayan en erken tarihli yazma eser olarak bu konuda oldukça güvenilir bilgiler verir.²¹ Hakkında II. İzzüddin Keykâvus'un İstanbul'da vaftiz edilen küçük oğlu Konstantin ile aynı kişi olduğu, Tokatlı bir Türkmen ya da Kırım tatarlarından biri olduğu gibi rivâyetler bulunan Barak Baba'nın da Saru Saltuk tarafından irşad edildiği bilindiğine göre, Moğolların Müslümanlığa geçişinde önemli bir etkisi olan bu zâtın da Rifâî-Bayezidî geleneğinden olduğunu kabul etmek gerekir. Orhan Gazi, Barak Baba adına Karasi Sancağı hudutları içinde bir zaviye bina ettirmiştir.²² Bayezidîlerin Anadolu'da özellikle Rifâîyye'ye entegre oldukları bunun gibi pek çok örnekte müşahede olunur.²³

Hayrânî'nin hem Bektaşî ve hem de Mevlevî çevreleri ile yakın diyalogu, meşreb itibarıyla iki târikatin de birbirleriyle ilişkisinin derin çizgilerle ayrılmış olmadığını gösterir. Saltuknâme'de Saru Saltuk'un Hoca Ahmed Fakih'e Hayrânî ve Mevlana'nın neden meclise gelmediklerini sorması üzerine, Ahmed Fakih'in onlardan birinin "aşık", diğersinin ise "hayran" olduklarından dolayı akıl meclisinde toplanmadıklarını belirtmesi bu bağlamda ilgi çekicidir. Ankara Savaşı'ndan kısa

21 Muhammed b. Ali b. es-Sarrac, *Tuffâhül-Ervâh ve Miftâhül-İrbah*, haz. N. Gürkan-M. N. Bardakçı-M. S. Sarıkaya, (İstanbul: Kitap Yayınevi, 2015), s. 66-67, 324-326; Yusuf Küçükdağ, "Seyyid Mahmud Hayranî ve Akşehir'de Seyyid Mahmud-i Hayranî Manzumesi", *İSTEM*, II/3 (2004), s. 59-69; Ali Kozan, "Türkiye Selçukluları Döneminde Akşehir'de Bir Sufi: Seyyid Mahmud Hayranî ve Zaviyesi", *Vakıflar Dergisi*, XXXVIII (2012), s. 43-64; Vedat Turgut, "Saru Saltuk, Ona Ait Türbeler ve Ejderha Kültüne Dair", *Rumeli'de Osmanlı Vakıfları Üzerine Araştırmalar: Bulgaristan*, ed. A. Kala v.d., (İstanbul: VAKAR Yayınları, 2020), s. 145-168. Saru Saltuk hakkında geniş bilgi için bkz. A. Yaşar Ocak, *Sarı Saltık*, (Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları, 2002). Çalışmada Şeyhin Rifâîyye'ye mensubiyeti üzerinde durulmazken, Haydariliği de zan üzere değerlendirilir.

22 Mustafa Koç, "Eski Anadolu Karışık Dilli Metinlerinden Barak Baba Manzûmesi", *Hacettepe Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Dergisi*, XXVIII (2018), s. 281-300; A. Yaşar Ocak, "Barak Baba", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi (DİA)*, 1992, V, s. 61-62; M. S. Sarıkaya v.d., "İbnü's-Serrac'a Göre Sarı Saltuk", *Tasavvuf*, XXXII (2013/2), s. 75-110. Barak Baba ve evladından Revak Sultan vakıfları için bkz. TADB. TTD. EV. 568, v. 84b-85b; Vedat Turgut, "Orhan Gazi Dönemi ve Vakıfları", *Uluslararası Orhan Gazi ve Kocaeli Tarihi-Kültürü Sempozyumu Bildirileri-V, I*, (Kocaeli: Büyükşehir Belediye Yayınları, 2019), s. 442-443; M. Çağatay Uluçay, *Saruhanoğulları ve Eserlerine Dair Vesikalar*, I, (İstanbul: Halkevi Yayınları, 1940), s. 2-28; İ. Onarlı, "Saruhanlı Beyliği'nin Ulu Evliyası: Hamza Baba", *Hacı Bektaş Veli Dergisi*, XXIV (2002), s. 163-196.

23 Vedat Turgut, "Cemâlüddin Musa Sâvi/Zilî ve Şeyh Osman-ı Velî ile Ahfadına Dair Vakfiyeler ve Düşündürdükleri (Vahdet-i Tarikat)", *Vakanüvis*, V/2 (2020), s. 1029-1073.

bir süre sonra vefat eden Yıldırım Bayezid'in iç organlarının Hayrânî'nin türbesine defnedildiğine de burada değinilmelidir.²⁴

Osmanlı rivâyetlerinde Osman Gazi'nin soyunun Şeyh Ede-Balı'nın kızıyla yaptığı evlilik üzerinden yürüdüğü bilgisi, Osmanlı padişahlarının Murad ismini çok kullanmış olmalarıyla beraber düşünüldüğünde, Hacı Murad-ı Veli'nin Şeyh Ede-Balı ile aynı kişi olup-olmadığı düşüncesi akla gelir. Esasen, Hüsamüddin tarafından verilen bilgi doğru ise, Şeyh Ede-Balı'nın nisbesine dair en doğru okuma şekli "İnaç" yerine "*et-Taç*" olmalıdır.²⁵ Buradaki "Taç" ibaresi, Şeyh Ede-Balı'nın Ahi Evren ile Kırşehir'i'nde sadece tanışık olmadıklarını, ayrıca onun Ahi Evren'in ahfadından bulunduğunu düşündürür. Şeyh Ede-Balı'nın arşiv kayıtlarına yansıyan çocuklarının isimlerine bakıldığında, onun Ahi Evren ile olan sıhriyeti daha iyi anlaşılır. Bu kayıtlara göre; Şeyh Ede Balı'nın oğlunun adı Mahmud Paşa, Mahmud Paşa'nın oğlu'nun adı Mehmed Paşa, Mehmed Paşa'nın oğlu Derviş Mahmud ve Derviş Paşadır. Ede-Balı Zaviyesi'ni son tasarruf eden kişi olarak Derviş Paşa'nın oğlu Mehmed kayıtlıdır. Şeyh Ede-Balı'nın kardeşinin adının Şemsüddin Ahmed oluşu ve Ahi Evren'in vefatından sonra Ahi dergâhının başına Ahi Ahmed Paşa adındaki oğlunun geçtiğine dair bilgiler, Ahi Evren ile Şeyh Ede-Balı arasında bir sıhriyetin bulunduğuna işaret eden delillerdendir. Şeyh Ede-Balı'nın Bilecik'teki zaviyesinin Osman Gazi zamanında kurulduğunu, zaviye adına Osman Gazi tarafından Bilecik'e bağlı bazı zeminler ile Ferraş Murad hamamından bazı hisseler ve Söğüd'e bağlı Kozagaç ve Kozcaköy karyelerinin gelirlerinin vakfedildiği bilinmektedir.²⁶ Kastamonu'da da "Ede Sultan" başlığı altında kaydedilen bir zaviye vakfının da bulunduğunu belirtmek gerekir. Bu Zaviye'nin başka kayıtlarda "Dede Sultan" şeklinde kaydedildiği de görülür. Ancak bu vakfın Mevlana'nın evladından olan Seyyid Cemalüddin tarafından kurulduğu rivâyeti mevcuttur.²⁷

24 BOA. DH. İD. 28-1; Küçükdağ, "Seyyid Mahmud Hayranî", s. 59-69; Kozan, "Seyyid Mahmud Hayranî ve Zaviyesi", s. 43-64; Eflâkî, *Âriflerin Menkıbeleri*, II, çev. T. Yazıcı, (İstanbul: Hürriyet Yayınları, 1973), s. 70-71; Ebu'l-Hayr Rûmî, *Saltuknâme*, haz. Fahir İz, (Cambridge, Mass.: Harvard University Press, 1974), s. 523, 717; Turgut, "Renklerin Efendisi", s. 101-112.

25 "Şeyh Mustafa b. İbrahim b. İnaç el-Kırşehri". Abdizâde Hüseyin Hüsameddin, *Amasya Tarihi*, II, (Amasya: Belediye Yayınları, 1986), s. 428; Ahmet Akgündüz-Said Öztürk, *Bilinmeyen Osmanlı*, (İstanbul: Osmanlı Araştırmaları Vakfı Yayınları, 1999), s. 38.

26 TADB. TTD. 541, v. 54a-b; BOA. TD. 453, v. 230a-231a; TD. 585, 282b-283b; Vedat Turgut, *Osmanlı Devleti'nin Kuruluş Coğrafyasında Vakıflar ve Şehirleşme*, (Bilecik: Şeyh Edebalı Üniversitesi Yayınları, 2015), s. 100.

27 TD. 541, v. 54a-b; TD. 554, v. 17-18b, 77a; TD. 555, v. 129b, 136a, 174a, 209b-213a.

Osmanlıların Ataları: Şeyh Numan (Dede Karkın), Baba İlyas ve Numanoğlu Kır Bey'in Tasavvufi Kimlikleri

Yukarıdaki girizgâhtan da anlaşılacağı üzere, Mahmud Hayranî'nin babası Mesud Paşa'nın hânîkâhında irşad vazifesini yürüten Baba İlyas'ın da Vefâi-Rıfâi-Kâdirî-Bayezidî tarikatı üzerinde bir yol tuttuğu anlaşılıyor. Bilindiği üzere Baba İlyas, 1240 yılında Sultan Alaüddin'in öldürülmesini müteakib, Sadüddin Köpek'in kötü siyaseti sonucunda Kayır Han'ın yani Kır Bey'in de ortadan kaldırılması üzerine huruç hareketine girişmiş ve "Babaî" isyanı olarak adlandırılan isyanın başını çekmiştir.²⁸ Bu isyana katılan göçebe Türkmenlerin, Baba İlyas'ın ölmeyeceğine dair bir inanca kapılmalarının sebebi, Baba İlyas'ın Rıfâî şeyhleriyle düzenlediği ayinler olmalıdır.

Vefâî Şeyhi olması hasebiyle "heterodoks" olarak nitelendirilen Baba İlyas'ın, Horasanlı Ali'nin oğlu olduğu ve Anadolu'daki ilk Vefâî Şeyhi olan Dede Karkın'ın onun müürşidi ve hatta dedesi olabileceği fikri üzerinde durulmuştur. Baba İlyas'ın torunu olan Elvan Çelebi, eserinde bunu özellikle belirtir.²⁹ Bununla beraber, kaynakların Ebu'l-Vefâ'nın halifelerini Ahmed er-Rıfâî'ye yönlendirdiğine dair bilgiler verdiği de son dönemlerdeki araştırmaların değindiği hususlardandır.³⁰ Bu bakımdan, Vefâiyye'nin Kadirîlik ve Rıfâîlik'ten ayrı bir hüviyet taşımadığı açıktır. Vefâiyye çevresinde yer alan Dede Karkın'ın asıl adının Sultan İsmail olduğu ve kendisine asaletine binaen Şeyh Nu'man dendiği bilinir.³¹ Karkın, Reşidüddin'in eserinde Oğuzların Bozok ulusları arasında ve Yıldız Han'ın oğullarından biri

28 Vedat Turgut, "Hamidoğulları ve Tekeoğulları'nın Menşei ve Vakıflarına Dair", *Journal of Turkish Studies*, V/46 (2016), s. 403-432; Turan, *Selçuklular Zamanında Türkiye*, s. 363-374, 383-389, 621-622. Ayrıca bkz. Turgut "Batı Anadolu Beylikleri'nin Menşei Meselesi", s. 55-89. Babaîler İsyanı hakkında bkz. A. Yaşar Ocak, *Babaîler İsyanı, (Aleviliğin Tarihsel Altyapısı Yahut Anadolu'da İslam Türk Heterodoksisinin Teşekkülü)*, (İstanbul: Dergâh Yayınları, 2011).

29 Elvan Çelebi, *Menakıbül-Kudiyye fi Menâsibül-Ünsiyye, Baba İlyas-ı Horasanî ve Sülâlesinin Menkabevi Tarihi*, haz. İsmail E. Erünsal-A. Yaşar Ocak, (Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları, 1995), s. 31, 33, 159; Ocak, *Babaîler İsyanı*, s. 108-110; Alemdar Yalçın-Hacı Yılmaz, "Kargın Ocaklı Boyu ile İlgili Yeni Belgeler", *Türk Kültürü ve Hacı Bektaş Veli Araştırmaları Dergisi*, XXI (2002), s. 13-87.

30 Ethem Ruhi Fiğlalı, *Türkiyede Alevilik Bektaşilik*, (İstanbul: Selçuk Yayınları, 1996), s. 145vd.; Yalçın-Yılmaz, "Kargın Ocaklı Boyu ile İlgili Yeni Belgeler", s. 13-87; Haşim Şahin, "Selçuklu ve Erken Osmanlı Döneminde Vefâiyye Tarikatı", *Türk Kültürü ve Hacı Bektaş Veli Araştırmaları Dergisi*, LXX (2014), s. 43.

31 Şahin, "Selçuklu ve Erken Osmanlı Döneminde Vefâiyye Tarikatı", s. 39-54.

olarak zikredilir.³² Dede Karkınlılar, XIII. yüzyılın başlarından itibaren Dulkadirli ulusu ile beraber Maraş Elbistan'daki Göksun'da kışlayıp, Binboğa'da yaylayan güçlü bir boy olarak tanımlanır. Karkıniler, Kayılar, Çepniler ve Zülkadiriler ile beraber Sivas, Malatya, Diyarbakır, Mardin, Urfa, Maraş ve Elbistan taraflarında yayılmışlardı. Mardin'in Derik İlçesi'ndeki Dedeköy'de Şeyh Nu'man'a ait olduğu iddia edilen bir türbe bulunur. Şeyh Nu'man adına Elbistan, Konya-Çumra ve Malatya'ya bağlı Bimare Köyü'nde de türbeler bina edilmiştir. Dede Karkın'ın müridleri, geyik derisinden imal ettikleri bir börk giyerlerdi. Hacı Bektaş Velî Velâyetnâmesi'ne göre, Dede Karkınlılar ile Hacı İbrahim'in çocukları arasında börk için bir niza' çıkmış ve davayı Dede Karkınlılar kazanmışlardı. Burada adı geçen Hacı İbrahim'in Karamanlıların atası olarak Şikârî'de zikredilen Hacı İbrahim ile aynı kişi olduğunu söylemek mümkündür. Şeyh Numan'ın Baba İlyas'a Bayram Dede'yi halife tayin ettiği kaynaklarda zikredilir. Bayram Dede'nin evkaf kayıtlarında adına rastlanan Bayram Gazi/Hoca³³ olduğu düşünülebilir. Şeyh Nu'man halifeleri arasında bulunan Hacı Mihman, Hacı Bağdın, Şeyh Osman ve Aynüddeve'yi torunu Baba İlyas'ın hizmetine vermişti. Çoban Baba olarak tanınan Hüseyin Râî, Halil bin Bedrüddin ve Şeyh Merzûban da Şeyh Nu'man'ın önde gelen halifelerindendi.³⁴

Sultan Alaüddin Keykûbad, Şeyh Nu'man için Elbistan'daki 17 köyün gelirini vakfetmişti.³⁵ Maraş Sancağı'na bağlı Göksun, Mardin'e bağlı Beriyyecik ve Hamid Sancağı'na bağlı Uluborlu nahiyelerinde de Dede Karkın adına kurulan zaviyeler bulunuyordu. Alaüddeve Bey'in vakfına bağlı olan bir mezra'da ziraat edenlerin de Dede Karkın evladından oldukları belirtilmiştir.³⁶ Bunların ilkinde Dede Karkın'a ait türbe ile zaviye çevresine Dede Karkın mevkî'i adı veriliyordu.

32 Zeki V. Togan, *Oğuz Destanı, Reşideddin Oğuznamesi, (Tercüme ve Tablîli)*, (İstanbul: Enderun Yayınevi, 1982), s. 50-52.

33 Bayram Gazi adına Kastamonu'da gelirleri oldukça fazla olan bir medrese bina edilmiştir. TD. 555, v. 191a-193b.

34 Yalçın-Yılmaz, "Kargın Ocaklı Boyu ile İlgili Yeni Belgeler", s. 13-87; Faruk Sümer, *Oğuzlar (Türkmenler), Tarihleri-Boy Teşkilatı-Destanları*, (İstanbul: Türk Dünyası Araştırmaları Vakfı, 1992), s. 164, 170; Hamza Aksüt, *Anadolu Aleviliğinin Sosyal ve Siyasal Kökenleri*, (Ankara: Yurt Kitap Yayınları, 2002), s. 66.

35 Elvan Çelebi, *Menâkıbü'l-Kudisyeye*, s. 9, 31, 33; A. Yaşar Ocak, "Türkiye Selçukluları Döneminde ve Sonrasında Vefâî Târikatı", *Belleten*, LXX/256 (2006), s. 131.

36 Nejat Göyünç, *XVI. Yüzyılda Mardin Sancağı*, (Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları, 1991), s. 61; Zeki Arıkan, *XV-XVI. Yüzyıllarda Hamid Sancağı*, (İzmir: Ege Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Yayınları, 1988), s. 22, 136; Sadullah Gülten, "Anadolu'da Bir Vefâî

Safevî kumandanı Ustaclu ile Osmanlı kumandanı Bıyıklı Mehmed Paşa'nın bu mevkî'de savaştıkları ileri sürülür.³⁷ Karkınilerin; Halep Türkmenleri, Mardin-Diyarbakır bölgesinde yaşayan Bozulus Türkmenleri, Çukurova bölgesindeki Ramazanlı Türkmenleri, Maraş-Elbistan hattındaki Dulkadirli Türkmenleri ve Batı Anadolu yürükleri arasında yayıldığı anlaşılmaktadır.³⁸

Yukarıda verilen bütün bu bilgileri, Osmanlı tarihlerinde verilen diğer bilgilerle derinleştirmek gerekir. Bilindiği üzere, Osmanlıların üst ataları hakkında bilgi veren kaynaklardan en güvenilir olanları, Ertuğrul Gazi'nin soy şeceresini Gündüz Bey-Kaya Alp ve Kızıl Buga şeklinde vermişlerdir.³⁹ Daha önceki çalışmalarda Kaya Alp'in Kayır Han/Kır Bey ile aynı kişi olduğu ve Batı Anadolu beyliklerinden Germiyanogulları, Aydınogulları ve Menteşeoğulları'nın Osmanlılar ile olan akrabalığının, Nu'man oğlu Kır Bey'e dayandığı ortaya konulmuştu.⁴⁰ Yassıçimen Savaşı'ndan sonra Harzemli emirlerin Kır Han'ın etrafında toplanması, Onun Türkler arasındaki saygın konumundan kaynaklanıyordu. Kır Han'ın Yassıçimen Savaşı'nın bir tarafında yer alıp-almadığı hakkında kesin bir şey söylemek mümkün değildir. Babası Kızıl Buga/Boga ile beraber, kendilerine bağlı Türkmenlerle Cengiz Han'ın İran'ı istilâ etmesinden hemen evvel, Alaüddin Keykûbad'ın ve Eyyübilerin hâkim oldukları bölgelere yayıldıkları tahmin edilebilir. Yukarıdaki bilgilerle beraber düşünüldüğünde, Dede Karkın yani Şeyh Nu'man ile Kızıl Buga'nın aynı kişi olabilecekleri, önceki çalışmalardan daha net bir şekilde burada ele alınacaktır. Bu düşünceye destekleyen ilk gözlemimiz, Anadolu'da "Kıralı" adının yaygın olarak kullanılmış olmasıdır. Germiyanogulları'nın aile ismi olan Alişir'in, Kayır Han'ın Müslüman adı olabileceği daha önceki çalışmamızda da önerilmişti.⁴¹ Şu halde Baba İlyas'ın hurûcu ile Kır Bey/Kayır Han'ın öldürülmesi olayı arasındaki bağlantı daha anlamlı hale gelir. Baba İlyas ile Kır Bey arasında

Şeyhi: Tahrir Defterleri Işığında Dede Karkın Hakkında Bazı Değerlendirmeler", *Türk Kültürü ve Hacı Bektaş Velî Araştırmaları Dergisi*, LIX (2011), s. 147-158.

37 Ahmet Taşgın, "Safevi Osmanlı Savaşından İtibaren Dini Söylemin Siyasal Propaganda Aracı Olarak Kullanılması: Dede Kargın Örneği", *Türk Kültürü ve Hacı Bektaş Velî Araştırmaları Dergisi*, S. 46 (2009), s. 210.

38 Gülten, "Anadolu'da Bir Vefâî Şeyhi", s. 147-158; Arıkan, *Hamid Sancağı*, s. 136.

39 "Ruhî Tarihi", haz. Halil E. Cengiz-Yaşar Yücel, *Belgeler*, XIV/8 (1992), s. 375; *Osmanlı Tarihleri*, I, haz. H. N. Atsız, (İstanbul: Türkiye Yayınları, 1949), s. 51.

40 Bkz. Turgut, "Germiyanogulları'nın Menşei", s. 1-99; Turgut, "Menteşe Bey'in İsmi, Menşei", s. 25-55; Turgut, "Batı Anadolu Beylikleri'nin Menşei Meselesi", s. 55-89.

41 Turgut, "Germiyanogulları'nın Menşei", s. 1-99. Alişar Bey adına Kastamonu'nun Hoşalay Nahiyesi'nde kurulan zaviyenin Selçuklu döneminde bina edildiği anlaşılmaktadır. Zaviye

bir soy bağıının bulunduğunu düşündürecek ciddi emareler vardır. Kır Bey'in vefatından sonra, kendisine bağlı toplulukların, Dede Karkın olarak bilinen Şeyh Nu'man'a bağlı toplulukların yoğun olarak yaşadığı Mardin-Urfa bölgesine yönelmiş olmaları bu düşüncemizin ikinci gerekçesini teşkil eder. Ancak asıl önemlisi, “geyik” tâbiri için “buka/boga” kelimesinin kullanıldığı bilgisidir.

Divân-ı Lügâti't-Türk'te “keyik”, Orhun âbidelerinde “kıyık/keyik” ve “sıgun”, *Mukaddimetül-Edeb'de* ise “ayırk” şeklinde bahsedilen geyiğe, Dede Korkut hikâyelerinde “boga/buga/buka”, Oğuz Kağan Destânı'nda ise “buğu/buku”, denilmesi oldukça önemlidir. Türk mitolojisinde yerin sembolü olan geyiğin görevi, toplulukların liderine yeni yurtlar göstermektir.⁴² Bu bilgiler, Osmanlıların ataları arasında zikredilen Kızıl Buka'nın “Kızıl Geyik” manasında ele alınabileceğini, Geyikli Baba'nın da Baba İlyas'ın dedesi olarak kabul edilen Dede Karkın/Şeyh Nu'man'ın yolundan giderek birbirlerinden ayrı olarak kabul edilmemesi gereken Bayezidîyye/Kalenderîyye, Yesevîyye, Vefâiyye, Kâdiriyye, Rıfâiyye, Karkınîyye, Sühreverdîyye ve Evhâdiyye gibi târikatların edeb ve erkânına uyduğunu düşündürür. İzzüddin Keykâvus ve Alaüddin Keykûbad devirlerinin önemli uç beylerinden olan Seyfüddin Kızıl Bey'in de geyik derisinden yapılmış kızıl bir börk giymesinden dolayı bu isimle anıldığını ve Çoban Bey ile beraber uç beylerinin üzerinde güçlü ve müstakil birer bey olarak Cengiz istilasından hemen önce ortaya çıktıklarını da burada hatırlatmakta fayda vardır. Belki de Murad Hüdâvendigâr'a kızını veren Kızıl Murad Bey'in de Kızıl Bey ile bir ilgisi bulunuyordu.⁴³

Şeyh Nu'man'ın hem bir şeyh, hem de bir reis olduğu açıktır. Onun “Dede Karkın” olarak anılması, bağluları arasında Karkın boyundan topluluklar olduğunu göstermesi kadar etrafını doyuran, aş veren, kendisine verilene dağıtan bir karizmatik önder oluşuyla ilgili olmalıdır. Dolayısıyla Dede Karkın Şeyh Nu'man'ın

vakıflarını Murad Hüdâvendigâr'ın da mukarrer tuttuğu ve zaviyeyi sırasıyla Siyamî, Abdülgaftar ve Receb Çelebi'lerin tasarruf ettikleri görülür. (TD. 555, v. 229b-230a).

42 Muharrem Ergin, *Dede Korkut Kitabı, Giriş-Metin-Faksimile*, I, (Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları, 2009), s. 240, 251; Rekin Ertem, “Geyik”, *Türk Dili ve Edebiyatı Ansiklopedisi (Devirler, İsimler, Eserler, Terimler)*, III, (İstanbul: Dergâh Yayınları, 1979), s. 333-338; Merdan Güven, “Oğuz Kağan Destanında Hayvanlar”, *Millî Folklor*, LVII (2003), s. 86; Hüseyin Namık Orkun, *Eski Türk Yazıtları*, (Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları, 1994), s. 72-73; Zofie Uçar, “Türk Kültüründe Geyik ve Geyikli Baba Üzerinde Gözlemler”, *Kültür Evreni*, XXI (2014), s. 129-145.

43 Kızıl Bey hakkında bilgi için bkz. İbn Bibî, *El-Evâmirü'l-Âlaiyye fi'l-Umûri'l-Alâiyye (Selçuknâme)*, II, çev. Mürsel Öztürk, (Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları, 2014), s. 166, 235-237; Turan, *Selçuklular Zamanında Türkiye*, s. 301, 329.

Karkın boyuna mensup olduğunu iddia etmek ve böylece Osmanlıların Kayı boyundan geldiklerini reddetmek mümkün değildir. Karkın'ın bu anlamını, Osmanlı padişahlarının Osman Bey'den itibaren kullandıkları "Hüdâvendigâr" unvanı ile beraber değerlendirmek gerekir. Hüdâvendigâr, etrafına yardım eden, ihsanda bulunan ve başkalarına iyilik yapan sahip, efendi manasına gelir. Bu unvânın sadece Murad Bey ile beraber kullanıldığı düşünülürse de tahrir kayıtları, Osman Gazi, Orhan Bey ve Yıldırım Bayezid'in de bu unvanı kullandığını gösterir.⁴⁴ Bayezidîlerin "Hüda" ismine ayrı bir önem verdikleri, Bayezidî-Kalenderîlerin bu ismi "Ahad" manasında kullandıkları; "mücerred" sıfatını ise, "Samed" ismiyle beraber ele aldıkları vakıf kayıtlarından açıkça anlaşılır.⁴⁵ İhlas sûresine atfedilen önem de bu isimlerle yakından ilgilidir.

Dede Karkınlıların Dulkadir Cemaati içinde yaşadıklarına dair bilgileri de Osmanlı Devleti'nin Dulkadiroğulları ile olan münasebetlerinin çok eskiye dayandığı şeklinde yorumlamak mümkündür. Osmanlı Devleti'nin tuttuğu tahrir defterleri incelendiğinde, iki beylik arasındaki ilişkilerin daha Karaca Bey zamanından itibaren başladığı anlaşılır. Ayrıca, Dulkadiroğlu Nasirüddin Mehmed'in Timurlulara karşı Osmanlı Devleti'nin yanında olduğu, kızı Emine Hatun'u Çelebi Sultan Mehmed'e vererek akrabalık bağlarını pekiştirdiği bilinir. Emine Hatun'un Mehmed Bey'in değil de amcası Süle/Sevli Bey'in kızı olduğuna dair bazı rivâyetler de vardır. Osmanlıların Dulkadiroğulları'nın kızları ile yaptıkları evlilikler, bundan ibaret değildir. Sultan II. Murad, annesi tarafından akrabası olduğu Dulkadirîlerden Sitti Hatun'u oğlu Fatih Sultan Mehmed'e almıştır. Sultan II. Bayezid'in eşi de Dulkadirli Beyliği'ne mensuptur.⁴⁶

Baba İlyas'ın tam künyesi, "*Ebu'l-Beka Baba İlyas bin Ali el-Horasani*"dir. Hamidoğulları'nı konu alan makalede de belirtildiği üzere, Alaüddin Keykûbad'ın zaimüddarı ve Şihabüddin Sühreverdî'nin dostu olan ve onu Anadolu'da karşılayan "*Ebu'l-Kasım bin Ali et-Tûsi*", Baba İlyas'ın kardeşi olmalıdır.⁴⁷ Ebu'l-Kasım'ın diğer oğlu "*Molla Hattab bin Ebu'l-Kasım el-Karahisari*"nin, Matûridî Şeyhi Ömer

44 TD. 585, v. 284a; Turgut, *Osmanlı Devleti'nin Kuruluş Coğrafyasında Vakıflar ve Şehirleşme*, s. 61, 82-91, 117; Gülten, "Anadolu'da Bir Vefâî Şeyhi", s. 147-158.

45 Turgut, "Cemâlüddin Musa Sâvî/Zilî ve Şeyh Osman-ı Veli", s. 1029-1073.

46 Refet Yınanç, *Dulkadir Beyliği*, (Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları, 1989), s. 27-33, 34-44; Feridun M. Emecen, *Yavuz Sultan Selim*, (İstanbul: Kapı Yayınları, 2016), s. 26-27.

47 Turgut, "Orhan Gazi Dönemi ve Vakıfları", s. 420-424, 441-442; Turgut, "Hamidoğulları ve Tekeoğulları'nın Menşei ve Vakıflarına Dair", s. 403-432.

Nesevî'nin akaidine bir şerh yazdığı bilinir.⁴⁸ Buradan hareketle Hanefî mezhebine bağlı olduğu anlaşılan Kalenderî Molla Hattab'ın adının "Ömer" olduğu söylenebilir. İznik'teki medresede İbn Arabî ekolünden Davud-i Kayserî ve Tacüddin Geredevî'den sonra müderris tayin edilen "Alaüddin Esved bin Ömerül-Karahisari" Molla Hattab'ın oğlu olmalıdır. İlk veziriazam Kemalüddin oğlu Alaüddin Paşa, Orhan Gazi'nin kardeşi değilse, dayısıdır.⁴⁹ Malhun Hatun'un Orhan Bey'den başka Hamid Bey,⁵⁰ Çoban Bey, Pazarlı Bey ve Fatma Hatun adlarında çocuklarının olduğu da vakıf belgeleri dolayısıyla bilinir.⁵¹

Dede Karkın Torunu Bistâmî-Kalenderî Ertuğrul Gazi ve Tay Sultan'ın Kimliği

Ahi Evren'in Şafîî mezhebinin fıkhnına dair bilgileri muhtevi "*Menâhic-i Seyfî*" adlı eserinin başında kitabın Seyfüddin Tuğrul'a atfedildiği ve bu kişinin Ertuğrul Gazi ile aynı kişi olduğu, Süleymaniye'de bulunan nüshasının baş tarafındaki Farsça kırmızı mürekkepli notta açıkça belirtilmiştir.⁵² Ertuğrul Gazi'nin (Seyfüddin Tuğrul), dedesinin ismiyle anılan Kırşehir'ndeki beyliği/valiliği sırasında Ahi Evren ve Şeyh Ede-Balı ile kurduğu yakın ilişkiye, Mevlana ile mektuplaşmasına ve Alaüddin Keykûbad'ın en güvenilir adamlarından biri olarak Halife'ye yardım

48 Taşköprülüzâde, *Osmanlı Bilginleri, eş-Şakâiku'n-Nu'mâniyye ve Ulemâi'd-Devleti'l-Osmaniyye*, çev. Muharrem Tan, (İstanbul: İz Yayınları, 2007), s. 23, 28.

49 TD. 570, v. 259b; TD. 580, v. 28b; H. Mehmet Günay, "İznikli Alaeddin Esved (Kara Hoca) ve Osmanlı İlim Geleneğindeki Yeri", *Uluslararası İznik Sempozyumu (5-7- Eylül 2005, İznik)*, haz. Ali Erbaş v.d., s. 443-453.

50 Daha önceki çalışmada Hamid Bey adına kurulduğu belirtilen vakıfların, İznik'te bir camii ve türbesi bulunan Hacı Erdemşah oğlu Hacı Hamza Bey adına kuruldukları anlaşılmıştır. Bu bağlamda daha önce bu vakıf kayıtlarının Osman Gazi'nin oğluna dair olduğu düşüncesinden vazgeçilmiştir. Bu konuda ilk okumaya sadık kalınmalıdır. Bkz. Vedat Turgut, "XVI. Yüzyılın Sonlarında Kocaeli Sancağı'nda Demografik ve İktisadi Vaziyet", *Uluslararası Gazi Akçakoca ve Kocaeli Tarihi Sempozyumu Bildirileri*, I, (Kocaeli: Büyükşehir Belediyesi Yayınları, 2016), s. 315-418; Turgut Vedat: "Orhan Gazi Dönemi ve Vakıfları", *Uluslararası Orhan Gazi ve Kocaeli Tarihi-Kültürü Sempozyumu-V Bildirileri*, I, (Kocaeli: Büyükşehir Belediye Yayınları, 2019), s. 391-472; Turgut, "Renklerin Efendisi"; Turgut, "Osman Gazi'nin Hanımları ve Çocukları", *Vakanüvis, Söğüt Özel Sayısı*, IV (2019), s. 67-80.

51 Feridun M. Emecen, "Malhun Hatun", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi, DİA*, 2019, Ek-II, s. 182-183; Turgut, "Orhan Gazi Dönemi ve Vakıfları", s. 4, 52-54.

52 Ahi Evren Nasirüddin Mahmud, *Menâhic-i Seyfî*, Türkiye Yazma Eserler Kurumu, Süleymaniye Kütüphanesi, Halet Efendi, 92-1, v. 1a.

etmek üzere Bağdat'a gönderilmesine ve Artukîlerden Harput'un anahtarlarını aldığına daha önce de işaret edilmişti.⁵³

Ertuğrul Gazi'nin dedesi Kır/Kayır Han'ın babası Nu'man'ın, "Şeyh Nu'man" olarak bilinen ve gerçek adı Sultan "İsmail" olan "Dede Karkın" olabileceği, onun gibi "Emirce Sultan"ın da asıl adının "İsmail" olduğu burada hatırlanmalıdır. Dede Karkın'ın adı Vefâî ve Rıfâî çevresinde, Emirce Sultan'ın adı ise Bayezidîyye/Kalenderîyye çevresinde geçer. Bununla beraber, yaşadıkları dönem itibarıyla bu iki kişinin aynileştirilmesi dahi mümkündür. Osmanlı padişahlarında ve Osmanlı Devleti'nin kuruluş ve yükselişine hizmet eden ailelerde görülen Bayezid isminin, Veysel Karanî'den ya da mürşidi Cafer-i Sadık'tan miras geçen peygamber hırkasının sahibi Bayezid-i Bistâmî'ye nisbet edildiği ve Üveysiye ile Bistâmîye'nin Anadolu'daki ünlü simaları arasında Ebû'l-Hasan Harakânî'nin önemli bir yeri olduğu da burada hatırlanmalıdır.⁵⁴ Bursa'da Veysel Karanî'ye ait olduğu düşünüldüğü için büyük saygı gösterilen türbenin, aslında onun evladından Halil Baba'ya ait olduğunu söylemek mümkündür.⁵⁵ Bektaşî kaynaklarında Hacı Bektaş Veli ile Bayezid-i Bistâmî müridlerinden Hacı Tuğrul arasında bir şeyh-mürîd ilişkisi olduğuna yönelik anlatıları da bu veriler ışığında ele almak gerekir. Osmanlıların Bayezid-i Bistâmî ile olan yakın ilgisi, belki de Ertuğrul Gazi'nin menâkıbnâmelerde Bistâmî müridi Hacı Tuğrul şeklinde anılmasına sebep olmuştur. Velâyetnâme'de Veysel Karanî'nin hırkasının yanında Cafer-i Sâdık'ın hırkasının da sahibi olduğu

53 Turgut, "Batı Anadolu Beylikleri'nin Menşei Meselesi", s. 74-75; Turgut, "Germiyanoğulları'nın Menşei", s. 6, 7, 60. Menâhic-i Seyfi adlı kitabı ilk kez tanıtan Bayram, Seyfüddin Tuğrul ile Ertuğrul Gazi'nin aynı kişi olduklarına yönelik nottan bahsetmez. Bkz. Bayram, *Abi Evren*, s. 53-54, 59-60.

54 Vedat Turgut, "Vakıf Belegelerine Göre Osmanlı Devleti'nin Kuruluş Dönemi Aileleri II: Âl-i Timurtaş Paşa", *Osmanlı Araştırmaları*, LIII (2019), s. 63; Hoca Sadeddin, *Tacü't-Tevârih*, Paris: Bibliotheque Nationale de France, v. 28b-29a; VGMA, D. 740, s. 405/158; TD. 571, v. 53a; Gelibolulu Mustafa Âli, *Künhül-Ahbar*, haz. Ali Çavuşoğlu, (Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları, 2019), s. 173a/341; Süleyman Uludağ, "Bâyezîd-i Bistâmî", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi (DİA)*, 1992, V, s. 238-241; Hasan Çiftçi, "Mevlana ile Şems Tebrizî'ye Göre Ebu'l-Hasan-i Harakânî", *Tasavvuf Dergisi*, XIV (2005), s. 566-590; A. Yaşar Ocak, "Emirci Sultan ve Zaviyesi, XIII. Yüzyılın İlk Yarısında Anadolu (Bozok)'da Bir Babai Şeyhi: Şerefüddin İsmail b. Muhammed", *İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi, Tarih Enstitüsü Dergisi*, IX (1978), s. 136-137, 141-142, 146-147, 149, 151-158, 161, 181-192.

55 TD. 580, v. 13a; Ö. Lütfi Barkan-Enver Meriçli, *Hüdâvendigâr Livası Tahrir Defterleri*, (Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları, 1988), s. 64. Halil Baba için vakfedilen vakıf yerinin adının Mısırsah olması da dikkat çekicidir. Bkz. Elvan Seydi Bölümü.

belirtilen Bayezid-i Bistamî'nin, hırkayı Lokman Parende'ye, onun da Hacı Bektaş Velî'ye ulaştırdığına dair kayıt önemlidir. Hacı Bektaş Velî'den Fatma Bacı'ya geçen hırkanın, 1944'e kadar Şeyh Edhem Hanikâhî'nda saklandığı anlaşılmıştır. Satuk Buğra Han'ın Üveysî yolla Müslümanlığı kabul ettiğine de burada değinilmelidir. Murad ismi de Üveysilik ile bağlantılı olup, Veysel Karanî'nin bağlı bulunduğu kabilenin ve ona nisbet edilen ruh halinin adıdır.⁵⁶

Hacı Tuğrul, Hacım Sultan Menâkıbı'nda Karaca Ahmed evladı/müridleri arasında bir Bistamiyye müridi olarak zikredilir.⁵⁷ Karaca Ahmed hakkında en doğru bilgileri, Enisî'nin kaleme aldığı menâkıbnâme verir. Karaca Ahmed'e "Karaca" lakabının şeyhi ve anne tarafından dedesi olan Musa Zilî tarafından verildiği, bunun da karaca çobanlığı yapmasıyla ilgili olduğu belirtilir.⁵⁸ Bu eserden Karaca Ahmed'in babasının Mardin'de hüküm süren Kara Arslan'ın oğlu Sufî Abdullah olduğu anlaşılır.⁵⁹ Buradan, Karaca Ahmed'in Artukoğulları ile sıhriyeti de bir ihtimal olarak belirir. Menâkıbnâme ile tahrir defterleri mukayese edildiğinde Karaca Ahmed'in çocuklarının isimlerinin net bir şekilde tespit edilebildiği görülür.⁶⁰ Orhan Gazi döneminin bu gazi-dervişinin pek çok çocuğu ve dervişinin olduğu ve bunlardan Rum Paşa Seydi'nin ve Cemalüddin Musa'nın torunu Ahi Musa'nın adına Malkara'da ve Anadolu'nun pek çok yerinde kurulan zaviye vakıfları dolayısıyla rastlanır. Karaca Ahmed Seydi'nin Gülbenk Paşa adındaki diğer

56 *Hünkâr Hacı Bektaş Veli Velâyetnâmesi*, s. 82-83, 207; Ahmet Taşgın-Bünyamin Solmaz, "Hacı Bektaş ve Hacı Tuğrul Karşılaşması: Güvercin ve Doğan Donuna Bürünme", *Turkish Studies*, V/7,1 (2012), s. 105-129; Ö. Soner Hunkan, "Satuk Buğra Han", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi (DİA)*, 2009, XXXVI, 181-182; Hunkan, *Türk Hakanlığı (Karahanlılar)*, (İstanbul: Kültür Sanat Yay., 2011), s. 104.

57 Salih Gülerer, *Hacı Bektaş-ı Veli'nin Halifelerinden Hacım Sultan ve Menâkıbnâmesi*, (İstanbul: Aky Yayınları, 2014), s. 156; *Hünkâr Hacı Bektaş Veli Velâyetnâmesi*, haz. Hamiye Duran-Dursun Gümüşoğlu, (Ankara: Türk Kültürü ve Hacı Bektaş Veli Araştırmaları Merkezi Yayınları, 2010), s. 177.

58 *Karaca Ahmed Sultan Menâkıbnâmesi*, haz. D. Gümüşoğlu, (İstanbul: AVF Yay., 2013), s. 33, 141-145; Necdet Tosun, "Karaca Ahmed Hakkında Yeni Bir Kaynak ve Meçhul Kalmış Bilgiler", *Uluslararası Üsküdar Sempozyumu V (1-5 Kasım 2007)*, II, ed. Coşkun Yılmaz, (İstanbul: Üsküdar Belediyesi, 2008), s. 323-328; Hüseyin Özcan-C. Sezen Gönenç, "Yazılı ve Sözlü Ortamlardaki Karaca Ahmet Sultan Menkabelerinin Karşılaştırılması", *Turkish Studies*, XI/4 (2015), s. 717-746.

59 Turgut, "Orhan Gazi ve Vakıfları", s. 444-445; Özcan-Gönenç, "Karaca Ahmet Sultan Menkabelerinin Karşılaştırılması", s. 717-746.

60 Turgut, "Cemâlüddin Musa Sâvî/Zilî ve Şeyh Osman-ı Veli ile Ahfadına Dair Vakfiyeler", s. 1029-1073.

oğlunun da Germiyan topraklarında bir zaviye bina ettirdiği görülür.⁶¹ Karaca Ahmed'in asıl türbesinin, Pamukova'ya bağlı Paşalar Köyü'ndeki türbe olduğu da menâkıbnâmede açıkça belirtilir. Diğer türbelerin ise onun evladına ait olduğu anlaşılmaktadır.⁶²

Abdülhalık Gücdüvanî'nin Bayezid-i Bistamî ile olan bağlantısından dolayı Nakşibendiyye Târikatı⁶³ içerisinde de adına sıkça rastlanan Karaca Ahmed'in⁶⁴, Hacı Tuğrul ile var olan sıhriyeti, dedesi Cemalüddin Musa Paşa ile ilgili olup, Bayezid Bistamî neslinden olan Cemalüddin Musa, Kalenderliği yeniden teşkilatlandırılan Cemalüddin Savî'den başkası değildir. Cemalüddin Musa'nın Şeyh Bayezid Hanikahı'ndaki bir mecliste, Şeyh Osman-ı Rûmî evladından Şeyh Muinüddin Halil ve oğlu Şeyh Edhem adına düzenlenen H. 655 tarihli vakfiye, Kalenderiye hakkında bilinen pek çok şeyi yeniden ele almayı gerektirir. Horasan'da doğup, Tokat'a bağlı Zile'de vefat ettiği belirtilen Cemalüddin Musa'nın Bayezidiyye Hanikâhı, Kalenderiyye'nin merkezi konumundadır. Bu zaviyenin, Zile'ye bağlı Şeyh Nasrüddin Köyü'ndeki zaviye olduğunu söylemek mümkündür. Asıl adı Musa olan şeyhin baba ismi Hamza olup, muhtemelen Kutbüddin Haydar'ı işaret eder. Haydar, "aslanların lideri" manasında olup, İslamî çevrelerde "Allah'ın Aslanı" denildiğinde akla gelen iki isimden biri Hz. Hamza'dır. Şeyh Osman-ı Rumî'nin evladı tarafından kurulan vakıf ise, Kalenderiyye/Rıfâiyye'nin diğer merkezi olmuştur. Osman-ı Rûmî'nin Rıfâiyye/Bistamîyye şeyhi olduğu, hem Cemalüddin Musa'nın hem de Şeyh Osman'ın soy silsilesinden anlaşılır.⁶⁵ Burada adı geçen Osman-ı Velî'nin, Ebu'l-Vefa Bağdadî ve Dede Karkın'ın bağlantıları arasında

61 Barkan, "Kolonizatör Türk Dervişleri", s. 343; Turgut, "Orhan Gazi Dönemi ve Vakıfları", s. 444-445; Ergin Türkel, "16. Yüzyılda Kütahya Sancağı Vakıfları (Emet, Denizli, Uşak, Burdur)" (doktora tezi), Bilecik Şeyh Edebalı Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2017, s. 117; TD. 560, v. 187a.

62 Karaca Ahmed Sultan Menâkıbnâmesi, s. 33, 141-145; Özcan-Gönenç, "Karaca Ahmet Sultan Menkabelerinin Karşılaştırılması", s. 717-746.

63 Bkz. Hamid Algar, "Nakşibendiyye", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi (DİA)*, 2006, XXXII, s. 335-342; Algar, "Gücdüvanî, Abdülhalık", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi (DİA)*, 1996, XIV, s. 169-171; Uludağ, "Bâyezîd-i Bistâmî", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi (DİA)*, 1992, V, s. 238-241.

64 Karaca Ahmed'in müşidi olarak bilinen Nurüddin Seydi, Tokat Taşova'daki zaviyesi ile bilinen Rıfâî Nurüddin Alparslan olup, Candaroğulları ve Çobanoğulları ile olan muhtemel bağlantısı, bundan sonraki çalışmada ele alınacaktır.

65 VGMA, D. 1966, s. 1/1; Turgut, "Cemalüddin Musa Sâvi/Zilî ve Şeyh Osman-ı Velî", s. 1029-1073.

gösterilen Şeyh Osman'dan farklı bir kişi olmadığı düşünülebilir. Ancak esasen onun Ahmed er-Rıfâî'nin kardeşi ve dünürü olduğu kesin olup, Abdülkadir-i Geylânî'nin kız evlâdından biriyle evlendiği rivâyet edilir. Hem Ahmed er-Rıfâî'nin hem de Osman-i Rûmî'nin torunu olan Sultan Ali el-Mücerred'in, Rıfâiyye postuna oturduğu bilinir. Hülagü'nün Bağdat'ı işgali sürecinde, ailenin önce Şam'a, oradan da Anadolu'da Konya-Tokat havalisine geldiği anlaşılmaktadır. Osman Gazi'nin isim babası olduğu anlaşılan Osman-ı Rûmî'nin torunu Şeyh Edhem adına bina edilen zaviyede Bayezid Bistamî'nin hırkası bulunmaktaydı. Bu hırkanın günümüzde Ankara Etnoğrafya Müzesi'nde olduğu envanterinden anlaşılmaktadır. Şeyh Edhem'in babası Muinüddin Halil, Ali el-Mücerred'in oğludur. Edhem Çelebi'nin XIV.-XVI. yüzyıllar boyunca Osmanlı dünyasındaki târikatler üzerindeki etkisi oldukça fazladır. Ali el-Mücerred'in kızı ve Edhem Çelebi'nin halası Fatma Hatun, Mısır'da Sultan Baybars'ı Moğollar'a karşı destekleyen Fütüvvet erbabının lideri Ebu'l-Fityan Ahmed Bedevî'nin oğlu Şemsüddin Ahmed ile evlenmiştir. Mezkûr hatunun, Hacı Bektaş Velî'nin el verdiği ve Bektaşîyye'yi bir tarikat halinde teşkilatlandıran Fatma Bacı olduğuna dair izleri, Aziz Mahmud Hüdayî'nin *Vakıat* adlı eserinde bulmak mümkündür.⁶⁶ Bu bağın, bir cihan devletin kuruluşunun hikâyesini anlatmak konusunda oldukça ufuk açıcı olduğunun altı özellikle çizilmelidir.

Fatma Hatun ve eşinin, H. 701/M. 1301 yılında düzenlenen bir vakfiye ile Zile'ye bağlı Belkayı Köyü'nün toplamda yarısını vakfettikleri görülür.⁶⁷ Fatma Hatun ile Bedevîzâde Şemsüddin Ahmed'in evliliğinden Muinüddin Âdil doğmuş ve onun Ali adındaki oğlu da Kızlar Köyü'nde bir zaviye bina ettirmiştir. Zaviyenin harab olması durumunda gelirin Şeyh Edhem Zaviyesi'ne aktarılması şart edilmiştir. Şeyh Edhem'in Bayezidiyye Hânîkâhı için sonraki dönemlerdeki mahalli emirler tarafından da vakıflar yapıldığı görülür.⁶⁸ Bu vakfiyelerin önemi, Şam'da adına zaviye kurulmuş olan Şeyh Osman-ı Rûmî ile ilk halifesi olan Şeyh Cemâlüddin Musa'nın çocukları arasındaki ilişkiyi net bir şekilde ortaya çıkarmasıdır. Karaca Ahmed'in ve diğer tüm Kalenderî dervişlerinin, Bistamiyye adı verilen bir tarikata bağlı oldukları bu vakfiyeden yola çıkılarak rahatlıkla söylenebilir. Dört büyük kutup arasında zikredilen Ahmed el-Bedevî'nin Rufâiliğin

66 Vedat Turgut, "Balkanlar'da Bacıyan Evkafı", *Uluslararası Doğu Avrupa Araştırmaları Dergisi*, II/1 (2020), s. 244-317; Mustafa Kara, "Ahmed el-Bedevî", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi (DİA)*, 1989, II, s. 47-48. Şeyhin, Ahmed Yesevî ile karıştırıldığı zannı tamamen yanlıştır.

67 D. 1966, s. 3/4. Turgut, "Cemâlüddin Musa Sâvi/Zilî ve Şeyh Osman-ı Velî", s. 1029-1073.

68 D. 1966, s. 4/6. Turgut, "Cemâlüddin Musa Sâvi/Zilî ve Şeyh Osman-ı Velî", s. 1029-1073.

yanısına Bistâmiyye Dergâhı ile de bağlantılı olduğu, bu vakıf belgelerinden net bir şekilde anlaşılır.⁶⁹

Evkâf kayıtları, “Dayı Sultan” şeklinde de okunabilecek olan, fakat esasen “Tayî/Tay Sultan” şeklinde okunması gereken çok önemli bir şahsiyete de işaret eder. Tay, soy manasında olup, tayî de soylu demektir. Bu kayıtlara göre; Aydın Sancağı’na bağlı olan Tire’de Aydınolu Umur Bey ve İsa Bey, Güllüce Köyü’nün gelirini Tayî Seydi evlâdı için vakfetmiştir. Tayî Seydi adına Kastamonu’da Candarogulları ve Osmanlılar döneminde yapılan vakıflar da bulunur. Kastamonu’nun merkezinde Tayî Sultan adına bina ettirilen zaviyede Tayî Sultan evlâdından Seydi Ahmed, Seydi Mehmed, Seydi Mahmud ve Seydi Sinan adlarındaki şeyhlerin bulunduğu anlaşılır. Tokat’ın merkezinde de “Ahi Kâmil” adıyla meşhur olduğu belirtilen Ahi Tayî adına bir zaviye bina edildiği görülür. Zaviyeyi Şeyh Ali ve Mustafa Çelebi adlarındaki zevâtın tasarruf ettiği belirtilmiştir.⁷⁰

Gökbilgin, Tokat’taki vakıfların kurucusu olduğu için Zeynüddin Tüli/Süli Seydi oğlu Tacüddin İbrahim Bey’in⁷¹ Tay Sultan olduğunu belirtmişse de esasen Tayî Seydi için önerilebilecek üç şahsiyet bulunur ki bunlar; Muhiyiddin Muhammed bin Ali bin Muhammed el-Arabî *et-Tâî* el Hatimî, Sühreverdîye şeyhi ve Selçuklu veziri Celalüddin Kara Tay(i) ve Danişmend Gazi’nin babası olan Seyyid

69 Turgut, “Cemâlüddin Musa Sâvi/Zilî ve Şeyh Osman-ı Veli”, s. 1029-1073; Cemalüddin Sâvi, Osman er-Rûmî ve Kalenderiler hakkında bkz. A. Yaşar Ocak, *Osmanlı İmparatorluğu’nda Marjinal Süfilik: Kalenderiler (XIV-XVII. Yüzyıllar)*, (Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları, 1999), s. 27-30vd.; Kara, “Ahmed el-Bedevi”, s. 47-48; Tahsin Yazıcı, “Cemâleddin-i Savî”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi (DİA)*, 1993, VII, s. 313-314; Tahsin Yazıcı, “Haydariyye”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi (DİA)*, 1998, XVII, s. 35-36; Nihat Azamat, “Kalenderiyye”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi (DİA)*, 2001, XXIV, s. 253-256.

70 M. Akif Erdoğan, *Kanuni Sultan Süleyman Devri Aydın İli Evkâf Defteri*, (İzmir: Ege Üniversitesi Yayınları, 2016), s. 135-137, 516-517; TD. 571, v. 55a-56a; TD. 554, v. 25a-b, 119b; TD. 555, v. 169b-170a, 188a-189a, 228a, 233a; TD. 583, v. 31b.

71 Tarihî literatüre Eratna Bey şeklinde yerleşmiş olan Erdana Bey’in Amasya ve Tokat’ı Zeynüddin Tüli Bey’in tasarrufuna bıraktığı ve Tüli Seydi’nin oğlu Tacüddin İbrahim Bey’in de 1350’li yıllarda Tay Seydi adına bir zaviye bina ettirdiği bilinir. Bkz. M. T. Gökbilgin, “Tokat”, *İslâm Ansiklopedisi*, 1979, XII/1, s. 403; Kemal Göde, “XIV. Yüzyılda Tokat/Eratnalılar Hâkimiyetinde Tokat”, *Türk Tarihinde ve Kültüründe Tokat Sempozyumu*, (2-6 Temmuz 1986), (Ankara: Gelişim Matbaası, 1987), s. 20; Kadir Özköse, “Tokat’ta Tasavvuf Kültürü”, *Gazi Osmanpaşa Üniversitesi Tokat Tarihi ve Kültürü Sempozyumu*, (25-26 Eylül 2014), *Bildiriler*, III, haz. Ali Açık v.d., (Tokat: 2015), s. 82.

Taylu Ali'dir.⁷² Bunlardan İbn Arabî'nin manevi evladı Sadrüddin Konevî'nin öğrencileri vasıtasıyla Osmanlı Devleti'nin kuruluşunda çok etkili olduğu bilinir. Orhan Gazi'nin bina ettirdiği ilk medreseye müderris tayin edilen Davud-i Kayserî ve Tacüddin Geredevî, İbn Arabî ekolündendir. Elbette Sadrüddin Konevî'nin öğrencisi Şeyh Müeyyed ve Müeyyedzâdeler, Osmanlı İlimiye sınıfının mahyasını teşkil etmeleri bakımından ayrı bir ehemmiyete sahiptir. Ancak, İbn Arabî hakkında burada değinilmesi gereken en ilgi çekici şey, kendisine nisbet edilen “*Şeceretü'n-Nu'maniyye fi Devleti'l-Osmaniyye*” adlı küçük risâle ile anılmasıdır. Bu risâlenin devlet kurulmadan yaklaşık 70 sene evvel kaleme alınmış olması, Onun cifer ilmindeki gücüne bağlanır.⁷³ Eserini XVII. yüzyılın son çeyreğinde kaleme alan Müneccimbaşı, bu risâleyi en geç bu yüzyılın ortalarında görmüş olmalıdır. Nu'man oğlu Kır Bey/Kayır Han'ın Osmanlıların ve diğer beyliklerin atası olabileceği bilgisinin unutulduğu devirlerde, metin yazarının nasıl olup da Nu'man ve Osman'ın adlarını kullanarak bir eser meydana getirdiği oldukça önemli bir konudur. İbn Arabî'nin Anadolu'ya geldiği zamanlarda Şeyh Nu'man ve oğlu Kır (Ali) Bey'i tanımış olması muhakkaktır. Onun aynı aileden Baba İlyas başta olmak üzere, Ertuğrul Gazi ve akrabalarından haberdâr olması da beklenir. Ancak, Onun henüz doğmamış bir kişinin (Osman Gazi) adını kullanarak bir eser kaleme almış olması gerçekten hayret vericidir. Söz konusu esere Sadrüddin Konevî ve Safedî tarafından şerhler yazılması, eserin gerçekten de İbn Arabî tarafından yazıldığını gösterir.⁷⁴ Bu vak'adan bağımsız olarak, Ahi Evren'in oğlu Hacı Murad-ı Veli yâni Lala Muslih Paşa'nın Kayseri'de bina ettirdiği camiinde peygamberin manevî huzurunda bir toplantı gerçekleştirildiği, yeni kurulacak olan devletin temellerinin

72 Turan, *Selçuklular Zamanında Türkiye*, s. 114; Vedat Turgut, “Karasi Beyliği”, *Anadolu Beylikleri El Kitabı*, ed. H. Şahin, (Ankara: Grafiker Yayınları, 2016), s. 177-179.

73 Mahmud Erol Kılıç, “İbnü'l-Arabi, Muhyiddin”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi (DİA)*, 1999, XX, s. 493-516; Ahmed Ateş, “Muhyiddin Arabi, İA, 1999, VIII, s. 533-555; Mustafa Tahralı, “Muhyiddin İbn Arabi ve Türkiye'ye Te'sirleri”, *Endülüsten İspanya'ya*, (Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 1996), s. 69-78; Ayrıca bkz. Süleyman Uludağ, *İbn Arabi*, (Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 1995).

74 Müneccimbaşı Ahmed Dede, *Sahai'fü'l-Ahbar fi Veka-yi ül A'sar, Müneccimbaşı Tarihi*, I, (İstanbul: Tercüman 1001 Temel Eser, tarihsiz), s. 46; İbn Arabî'nin bu eserine şerhler yazılması hakkında bkz. Feridun M. Emecen, *Osmanlı Klasik Çağında Hilafet ve Saltanat*, (İstanbul: Kapı Yayınları, 2020), s. 79-80. Eserinde işaret ettiği konulardan biri, mezarının kaybolacağı ve bu mezarın tılsım sahibi “sin” yani Sultan Selim tarafından bulunacağı bilgisi olup, buradaki ifadeleri Sultan Selim'in Şam'da İbn Arabî için kurduğu evkafa dair vakfiyede de müşahede etmek mümkündür. Bkz. VGMA, D. 2113, s. 259/47. Bu vakfiyenin sûreti, H. 947 yılını taşır.

burada atıldığına dair rivâyet de hatırlanmalıdır. Bu rivâyet, Elvan Seydi'nin babası Lala Muslih'in, Ahi Evren'in ve Abdülkadir-i Geylânî'nin torunu olmasıyla ilgilidir.

Tay Sultan'ın Celalüddin Karatay olması da mümkündür. Dedigi Sultan menâkıbına göre Karaca Ahmed, Emir Sultan'ın kardeşinin oğlu olup⁷⁵, burada Emir Sultan olarak belirtilen kişinin Celalüddin Karatay olduğu açıklığa kavuşmuştur. Tay unvanının, Taye'nin müzekkeri olduğu ve Celalüddin Karatay'ın gulamaların hocası olması dolayısıyla bu unvanla anıldığını söylemek mümkündür. Sühreverdi'ye bağlanan Karatay'ın baba ismi, tescil ettirdiği vakfiyesinde Abdullah olarak kayıtlıdır. Selçuklu tarihlerinin kendisini "Rûmî" olarak kaydetmiş olması, Sultan'ın hizmetlilerinden olduğunun belirtilmesi ve baba adının muhtedilerin baba isimleri gibi kaydedilmiş olması sebebiyle onun Müslüman olmayan bir aileden geldiği fikri kabul edilmiş görünür.⁷⁶ Vakfiyede Karatay'ın babası Abdullah, "tâbiblerin emiri" sıfatıyla vasıflandırılmıştır. Karatay'ın bina ettirdiği büyük kervansarayda da bir bimarhanenin bulunduğu dair işaretler vardır.⁷⁷ Vakfiyenin tevliyet şartları belirtilirken, Karatay'ın kardeşleri hakkında da bilgi sahibi olunabilmektedir. Buna göre, Kemalüddin Rum Paşa ve Seyfüddin Karasungur adlarında iki kardeşi bulunmakta olup, bunlardan Rum(taş) Paşa'nın da tabibler arasında adı zikredilir⁷⁸. Anadolu erenlerinin "gözcüsü" olan Karaca Ahmed de "tabiblerin piri" olarak bilinir. Daha da önemlisi, Karaca Ahmed evlâdından en ünlüsünün adı Rum Paşa, Rum Paşa'nın oğlunun ismi ise, Abdullah'ın kısaltılmış hali olan Abdi Paşa'dır.⁷⁹ Selçuklu Devleti'nin 1249-1252 yılları arasında "triumvirlik" olarak adlandırılabilir olan dönemin mimarlarından olan Karatay'ın, Evhadiyye'ye bağlı bir şeyh olan Ahi Evren'i hapisten çıkarması, bu açıklamalar ışığında daha anlamlı bir hal alır.⁸⁰

75 Ahmet Taşğın, *Dediği Sultan ve Menâkıbı (Konya ve Çevresinde Ahmet Yesevi Halifelerinin İzleri)*, (Konya: Çizgi Kitapevi, 2013), s. 97.

76 Osman Turan, "Selçuklu Devri Vakfiyeleri-III, Celâleddin Karatay, Vakıfları ve Vakfiyeleri", *Belleten*, XII/45 (1948), s. 17-170; İbn Bibî, *El-Evâmîrül-Âlâiyye*, s. 253-254; Turgut, "Hamidoğulları ve Tekeoğulları'nın Menşei ve Vakıflarına Dair", s. 403-432.

77 Turan, "Celâlüddin Karatay, Vakıfları ve Vakfiyeleri", 57-58, 114; VGMA, D. 577, s. 28/21.

78 Turan, "Celâlüddin Karatay, Vakıfları ve Vakfiyeleri", 18-20, 34, 47-52, 66, 72, 80, 89, 111, 115-119, 140-143; VGMA, D. 577, s. 28/21.

79 Turgut, "Orhan Gazi ve Vakıfları", s. 444-445.

80 Karatay ve Karaca Ahmed hakkında bkz. Turgut, "Cemâlüddin Musa Sâvi/Zilî ve Şeyh Osman-ı Velî", s. 1029-1073.

Tay Sultan'ın bunlardan hangisi olduğuna yönelik olarak net bir şey söylenmesi şimdilik mümkün görünmüyor. Muhiyüddin İbnü'l-Arabî'nin evladından Kadı Şeyh Mueyyed ve ahfadının Amasya-Tokat-Çorum-Sivas taraflarındaki vakıflarının çokluğuna binaen Şeyhül-Ekber; Celalüddin Karatay'ın Karaca Ahmed ile sıhrıyyeti, Karaca Ahmed'in de Cemalüddin Musa Zilî'nin müridi olması dolaısıyla da Celalüddin Karatay, Tay(i) Sultan'ın kimliği konusunda önerilebilecek iki kuvvetli aday olarak karşımızda durmaktadır.

XIII. Yüzyıl Anadolu'sunun Muhtelif Simâları

Ahi Evren'in Kırşehir'deki vakıflarına dair olan vakfiyenin şahidleri arasındaki “*Yunus bin İsmail*, tahrir kayıtlarında “*Şeyh Hacı İsmail oğlu Yunus*” şeklinde kaydedilen Yunus Emre olmalıdır.⁸¹ Hacı Bektaş Velî ile Tapduk Emre gibi aynı çevreden beslenen Hacı İbrahim'in, Karamanoğulları'nın şeceresinde Nure Sofu'nun babası olarak adı geçen Hacı İbrahim olması ve bu kişinin gerek Yunus'un babası Hacı İsmail ve gerekse XIV. yüzyılda yaşayan Hacı İbrahim Sultan ile akraba olması kuvvetle muhtemeldir. Tahrir defterlerindeki kayıtlar, Şikârî'de verilen Karamanoğulları şeceresi ile kısmen örtüşür.⁸²

Fatma Bacı'nın Bektaşî postuna oturttuğu Abdal Musa ve konumuzun esas çıkış noktasındaki hadisenin kahramanlarından Geyikli Baba Ahi Evren gibi Hoy'ludur. Geyikli Baba'nın hayatı ve tasavvufi kimliğini ve Baba'ya bağlı cemaatlerin Anadolu'nun pek çok yerine dağılmış olduklarını gösteren çalışmalar bulunur.⁸³ Osman Gazi'nin ve oğlu Orhan Gazi'nin etrafında Ahi Evren, Cemalüddin

81 VGMA, D. 608/2, s. 16-17/8; Barkan, “Kolonizatör Türk Dervişleri”, s. 295-296, 333, 385; İ. Hakkı Konyalı, “Karaman'daki Yunus Emre”, *Türk Yurdu (Yunus Emre Özel Sayısı)*, 319 (Mayıs 1966), s. 146-150.

82 TD. 565, v. 64b, 65a, 90a; TD. 564, 28b; TD. 571, v. 61a; Adalet Çakır, “Mehmet Rifat Efendi'nin Nefhatü'r-Riyâzi'l-Âliye Adli Eserinin Işığında Anadolu'da Kâdirilik” (doktora tezi), Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2006, s. 311-320; *Hünkâr Hacı Bektaş Velî Velâyetnâmesi*, s. 223, 453-455; Erdoğan, *Aydın İli Evkaf Defteri*, s. 149.

83 Bkz. A. Yaşar Ocak, “Geyikli Baba”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi (DİA)*, 1996, XIV, s. 45-47, Ocak, *Kalenderiler*, s. 84; Gülten, “Osmanlı ve Vefâî Tarikatı İlişkilerine Bir Katkı: Yörükân-ı Seyyid Ebu'l-Vefa Cemaati, Aşıkpaşazâde ve Seyyid Velâyet”, *IV. Uluslararası Alevilik ve Bektaşilik Sempozyumu Bildirileri (18-20 Ekim 2018)*, s. 553-570. Orhan Gazi, Geyikli Baba için İnegöl'e bağlı Geyiklibaba ve Kulbar köylerinin gelirlerini vakfetmiştir. Bkz. Turgut, “Orhan Gazi Dönemi ve Vakıfları”, s. 443-444; Barkan-Meriçli, *Hüdâvendigâr Livâsı Tahrir Defterleri*, s. 110; TD. 570, v. 255b.

Musa ve Hacı Bektaş'tan gelen kesif bir ahi ve derviş kitlesi bulunuyordu. Geyikli Baba⁸⁴'nın Seyyid Elvan üzerinden Abdülkadir-i Geylani'ye bağlanan silsilesini, Orhan Gazi'yi ziyarete gelen Kadirî şeyhlerinden Seyyid Kasım Bağdadî'nin Sirt'teki vakıflarını Orhan Gazi'ye onaylattığına dair farklı kaynaklardan sağlanan bilgiler de dolaylı olarak onaylar.⁸⁵ Üzerinde sıklıkla durulduğu üzere, Vefâîyye, Kadirîyye, Bayezidîyye ve Rifâîyye'yi dünya ve din anlayışları bakımından birbirlerinden tefrik etmek mümkün değildir. Hoy'lu diğer önemli bir şahsiyet olan Abdal Musa'nın Yeniçerilerle beraber Osmanlı fütuhâtına katıldığı ve yeniçeriler arasında Bektaşiliğin de Abdal Musa'nın faaliyetleri sonucunda yayılmaya başladığı bilinir.⁸⁶ Cemalüddin Musa Zilî, Abdal Musa ve Ahi Musa arasında bir bağ olduğu açıktır.⁸⁷

Velayetnâmeye göre, Kırşehir'deki Gölpınar'da Hacı Bektaş ile sürekli görüşen Ahi Evran'ın bu sohbetler esnasında “*her kim bizi şeyh edinirse onun şeyhi Hacı Bektaş Hümkâr'dır*” dediği ileri sürülür. Hacı Bektaş Veli'nin Yesevî dervişi olarak Horasan'dan geldiği ve babasının Horasan padişahlarından Seyyid İbrahim olarak da bilinen Seyyid Muhammed adında biri olduğu rivayet edilir.⁸⁸ Horasan'da padişah olma rivâyeti, Karahanlı şehzâdelerinden biri olduğunu düşündürür ki tarihi anlatılar, Karahanlı şehzâdelerinin Moğol İstilâsı'na kadar eyaletlerde ve şehirlerde önce Selçuklular ve sonra onların yerine iktidara gelen Harzemşahlara bağlı olarak yönetimde kaldıklarını gösterir. Satuk Buğra Han'ın oğlu Musa'nın

84 Ocak, “Geyikli Baba”, s. 45-47. Ayrıca bkz. Hakan Yılmaz, “Geyikli Baba'nın İnegöl'e Yerleşmesi, Orhan Gazi ile İlişkisi ve Heterodoksluğu Yönündeki İddiaların Kesin Deliller Işığında Çürütülmesi”, *Uluslararası İnegöl Tarihi ve Kültürü Sempozyumu*, I, ed. Doğan Savaş-Sezai Sevim, (İstanbul 2017), s. 461-506.

85 Hakan Yılmaz, “Seyyid Kasım el-Bağdadî ve Seyahatnâmesi'nin Kuruluş Devri Osmanlı Tarihi Açısından Önemi”, *Osmanlı'da Yönetim ve Savaş*, ed. M. Yaşar Ertaş-H. Kılıçaslan, (İstanbul: Mahya Yayınları, 2017), s. 17-40; Hakan Yılmaz, “Seyâhat-nâme'sinin Orijinal Nüshasına Göre Hacı Kâsım el-Bağdâdî'nin Bursa Seyahati (724-725/1324)”, *Bursa Günlüğü*, X (Eylül-Ekim-Kasım 2020), s. 86-96.

86 Orhan Köprülü, “Abdal Musa”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi (DİA)*, 1988, I, 64-65; Ramazan Uçar, “Pir-i Sâni: Abdal Musa”, *Anadolu'da Aleviliğin Dünü ve Bugünü*, ed. H. İbrahim Bulut, (Sakarya: Sakarya Üniversitesi Yayınları, 2010), s. 273-287.

87 Turgut, “Cemâlüddin Sâvi/Zilî ve Şeyh Osman-ı Veli”, s. 1029-1073; D. 1666, s. 2/3.

88 Elvan Çelebi, *Menakıbül-Kudîyye fi Menâsibül-Ünsîyye*, s. 169; Harun Yıldız, “Hacı Bektaş Velâyetnamesi'nde Ahi Evran”, *Gazi Üniversitesi I. Ahi Evran-ı Veli ve Ahilik Araştırmaları Sempozyumu*, II, (Kırşehir: Gazi Üniversitesi Ahilik Kültürünü Araştırma Merkezi Yayınları, 2005), s. 1030-1037. Ayrıca bkz. Mahmud Esad Coşan, *Makalat-ı Hacı Bektaş Veli*, (İstanbul: Server Yayınları, 2013).

ve torunu Süleyman'ın da “*Baytaş*” olarak okunan Türk isminin aslı “*Bektaş*”tır. Bu bilgi Hacı Bektaş Velî'nin babasının Horasan'daki hükümdarlardan olduğuna dair rivayeti ilgi çekici kılar. Karahanlı hükümdarlarından İlig Han ve oğlu Börü Tigin lakaplı Tamgaç Han'ın etrafına asker toplama konusunda hiçbir sıkıntı çekmediklerine dair bilgiler, Hacı Bektaş'ın yeniçeriler arasındaki saygın konumuna bir açıklama olarak kabul edilebilir. Zile'de Şeyh İlig adındaki kalenderinin de Hacı Bektaş Velî'nin çevresindeki zevâttan olduğu söylenebilir. Hacı Bektaş Velî ile Evhadüddin Kirmanî'nin en belirgin ortak özelliklerinden biri, ikisinin de yönetici zümreye mensubiyetleriydi.⁸⁹

Mevlana'nın müridi ve Mesnevî'nin yazılmasındaki baş aktörlerden olan Hüsamüddin Çelebi'ye gelince; Hüsamüddin Çelebi'nin baba adının “Muhammed” olduğu, dedesinin ise “Ahi Türk” adıyla bilindiği ancak Mevlana'nın Onu “*gece Kürt olarak uyuyup, ertesi gün Arap olarak uyananın oğlu*” olarak tarif ettiği bilinir. Çok zengin bir tüccar iken, babasının ölümünden sonra Mevlana'ya hizmet için bütün servetini harcayan Hüsamüddin Çelebi'nin, Mevlana'nın bu nitelemesinden dolayı Şeyh Ebu'l-Vefâ'nın ahfadından olduğu düşünülür.⁹⁰ Aşıkpaşazâde'nin kızı Rabia Hatun'un eşi olan Seyyid Velâyet de Seyyid Ebu'l-Vefâ ile bağlantısı olan kişiler arasındadır. Velâyet, Aşıkpaşazâde tarafından kurulan Zeynî zaviyenin başına geçmiş ve Osmanlı hükümdarlarıyla yakın ilişkiler kurmuştur. Aşıkpaşazâde'den icâzet aldıktan sonra hacca gitmiş, hac dönüşü Mısır'a uğrayarak Vefâî şeyhi Seyyid Ebu'l-Vefâ b. Ebu Bekir'den icâzet almıştır. “*Tabşıra*” isimli iki ciltlik Arapça menâkıbı İstanbul'da tercüme ettiren ve hayatını Âşık Paşa, Emirler/Seyyid Velâyet tekkelerinde geçiren Seyyid Velâyet'in babası Seyyid Ahmed, 1437'de Anadolu'ya gelmiş ve 1481 tarihinde vefat etmiştir. Onun Ebu'l-Vefâ Bağdadî'nin kardeşinin oğlu Hayatüddin'in soyundan geldiğine dair menâkıbnâmede geçen bilgi ilgi çekicidir. Hayatüddin ile Muhiyiddin'in kökenleri aynı olduğundan, burada Abdülkadir-i Geylânî akla gelir.⁹¹ Denizli kazasında yaşayan Yörükân-ı Seyyid

89 Abdülkerim Özeydin, “Karahanlılar”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi (DİA)*, 2001, XXIV, s. 412-414; Ergin Ayan, “Karahanlı Hanedan Üyelerinin Gazneliler ve Selçuklularla İlişkileri”, *Manas Sosyal Araştırmalar Dergisi*, IV/5 (2015), s. 392-408; Ergin Ayan, “Büyük Selçuklu Sultanlarının Siyasi Evlilikleri”, *Türk Dünyası Araştırmaları Dergisi*, 173 (2008), s. 109-128; Huncan, *Türk Hakanlığı (Karahanlılar)*, s. 104; Turgut, “Renklerin Efendisi”, s. 101-112.

90 H. Ahmet Sevgi, “Hüsameddin Çelebi”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi (DİA)*, 1998, XVIII, s. 512; Eflâki, *Âriflerin Menkıbeleri*, II, s. 125-146.

91 Haşim Şahin, “Vefâilik ile Zeynîlik Arasında Bir Osmanlı Mutasavvıfı: Seyyid Velâyet”, *Dervişler ve Sûfi Çevreler*, (İstanbul: Kitap Yayınevi, 2017), s. 165-167; Şahin, “Selçuklu

Ebu'l-Vefâ cemaatine dair tahrir defterlerindeki açıklamalar, hem kırsalda yaşayan Vefâîler, hem de tarikâtın Zeyniyye kolunun İstanbul'daki temsilcisi Seyyid Velâyet ile ilgili önemli veriler sunar. Vefâî dervişlerinin “heterodoks” bir düşünce yapısına sahiplerken, sonradan sünneleştiklerine dair aktarım ve yorumlara katılmak mümkün değildir. Esasen, Abdülatif el-Kudsi üzerinden Anadolu'ya giriş yapan Zeyniyye, Sühreverdiyye ile Rıfâîliği birleştiren bir târikat olarak vasıflandırılır. Nakşibendî Şeyhi Nizamüddin Hamuş ile Zeynüddin Hafî arasında da çok yakın ilişkilerin bulunduğu belirtilir.⁹² Ebu'l-Vefâ'ya adına Kütahya ve Karahisar-ı Sahib sancaklarında da zaviyeler kurulmuştur.⁹³ Halil İnalıcık'ın incelediği mülknâmede Seyyid Velâyet'ten *Umdetü'l-Evlâdi'r-Resûl Mevlânâ Seyyid Velâyet b. es-Seyyid Ebu'l-Vefâ el-Bağdadî* olarak bahsedilmesi yukarıdaki bilgilerle paraleldir.⁹⁴ Malatya'nın Muşar nahiyesindeki Şeyh Hasanlı'nın gelirinin Seyyid Ebu'l-Vefâ evladından Şeyh Ahmed Tavi'l'e bırakıldığına dair kayıt da önemlidir. Sivas'ın Yellice köyündeki Şeyh Şazi/Molla Yakup Ocağı'na ait 1464 tarihli bir icazetnâmede, Şeyh Şâzi/Şadi, Ebu'l-Vefâ'ya bağlanır.⁹⁵ Eyyûbilere adını veren Necmüddin Eyyub'un babasının adının da Şeyh Şadi olduğu ve ailenin kökeninin Yemen Arapları'na bağlı oldukları hatırlanırsa⁹⁶ Vefâîyye'de de Bistamiyye'de olduğu gibi Veysel Karanî'nin peygambere olan aşk ve bağlılığının örnek alındığını söylemek mümkün gözükür.

ve Erken Osmanlı Döneminde Vefâîyye Târikatı”, s. 39-54; Ocak, “Türkiye Selçukluları Döneminde ve Sonrasında Vefâî Tarikatı (Vefaiyye)”, s. 141-142; Krş. için Ocak, “Türkiye Selçukluları Döneminde ve Sonrasında Vefâî Tarikatı (Vefaiyye)”, s. 74-76; *Tacü'l-Ârifin Seyyid Ebu'l-Vefâ Menâkıbnâmesi*, haz. Dursun Gümüşoğlu, (İstanbul: Can Yayınları, 2006), s. 21-23.

92 Reşat Öngören, “Zeynüddin el-Hâfi”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi (DİA)*, 2013, XLIV, s. 375-377; Turan Gökçe, *XVI ve XVII. Yüzyıllarda Lâzakiyye (Denizli) Kazası*, (Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları, 2000), s. 299; Gülten, “Osmanlı ve Vefâî Tarikatı İlişkilerine Bir Katkı”, s. 558-559.

93 TD. 560, 28b; TD. 575, 14a; BOA. TD. 438, s. 53.

94 Halil İnalıcık, “Aşıkpaşazâde Tarihi Nasıl Okunmalı?”, *Söğüt'ten İstanbul'a*, der. Oktay Özel-Mehmet Öz, (İstanbul: İmge Yayınları, 2000), s. 120, 142.

95 BOA. MAD. 262, s. 3, 451; BOA. TD. 49, s. 799; BOA. TD. 48, s. 148b; Gülten, “Osmanlı ve Vefâî Tarikatı İlişkilerine Bir Katkı”, s. 558-559; *Tacü'l-Ârifin Seyyid Ebu'l-Vefâ Menâkıbnâmesi*, s. 21-23; Şahin, “Seyyid Velâyet”, s. 165-167; Ocak, “Türkiye Selçukluları Döneminde ve Sonrasında Vefâî Tarikatı (Vefaiyye)”, s. 141-142.

96 Ramazan Şeşen, “Eyyûbiler”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi (DİA)*, 1995, XXII, s. 20-31. Yemen kökenli Araplar arasında özellikle Tay kabilesi, yetiştirdikleri devlet ve ilim adamlarıyla ünlüdür ki ayrı bir çalışmada ele alınacaktır.

Hüsameddin Çelebi'nin mürşidi Mevlana Celalüddin'in de Moğol İstilası önünden babası Bahaüddin Veled ile beraber Belh'ten Anadolu'ya göç ettiği bilinir. Harzemşah hanedanından Melike-i Cihan Emetullah Sultan ile evlenen Hüseyin Hatib'in oğlu Bahaüddin, Belh Emiri Rüknüddin'in kızı Mü'mine Hatun ile evlendirilmiştir. Mevlana'nın da yine bir Harzemşah melikesi ile evlenmiş olan Lala Şerefüddin Semerkandî'nin kızı Gevher Hatun ile evlendiği için son Harzemşah Celalüddin ile Mevlana ve eşi arasında yakın akrabalık ilişkisinin bulunduğu kesindir. Mevlana ile Gevher Hatun'un bu birlikteliğinden Alaüddin Çelebi ile Sultan Veled dünyaya gelir. Şems-i Tebrizî adına kurulan zaviyenin mütevellisi olarak tayin edilen Sultan Veled'in oğlu Ulu Arif Çelebi'nin de Ahi Ali adında bir oğlu olur. Mehmed Çelebi adında bir oğlu olan Ahi Ali'nin nisbesi, Ahi Evren'den sonra Ahilerin piri kabul edilen Mevlana'nın evlatlarının da bu teşkilata yabancı olmadıklarını gösterir. Gevher Hatun'un ölümü üzerine ikinci evliliğini de yapan Mevlana'nın bu evliliğinden de çocuklarının olduğu bilinir.⁹⁷

Özellikle Ahi Evren üzerine yaptığı araştırmalarla tanınan Bayram, Ahi Evren ile Mevlana arasındaki düşmanlıktan söz eder. Halbuki Ahi Evren'in yakın ahfadı çevresinde değerlendirilmesi oldukça mümkün görünen Mahmud Hayranî, Cemalüddin Musa, Celalüddin Karatay ve Sadrüddin Konevî'nin Mevlana ile çok yakın ilişki içinde olmaları, adına düzenlenen vakfiyede Mevlana ve hocasının da şahitler arasında yer almaları ve Mevlana'nın ahi zaviyelerine bazı atamalar yapması gibi göstergeler, bu yorumu havada bırakır. İki mutasavvıf arasında bir münaferetten bahsetmek yerine, Moğollara karşı siyaseten farklı görüşlere sahip bulduklarını söylemek doğru olabilir. Şöyle ki, Yassıçimen Savaşı'nın görünürdeki sebebi, Ahlat üzerindeki hâkimiyet mücadelesi iken, asıl sebep, Cengiz Han'ın Moğolları'na karşı nasıl bir siyaset takip edilmesi konusunda iki hükümdarın anlaşamamalarıdır. Sultan Alaüddin, Moğolların gazabını İslam memleketleri üzerine çekmemek adına, Onlara karşı ılımlı bir siyaset güdülmesi taraftarı iken, Celalüddin Mengübertî ise onlara karşı topyekûn cihad edilmesi gerektiğini düşünüyordu. Savaş sonunda Harzemşahlar devleti inkıraza uğradı. Alaüddin Keykubad, Moğollara karşı bütün İslam devletlerinin Onun şahsında birleşmesini

97 TD. 565, v. 35a; Abdülbaki Gölpınarlı, *Mevlana'dan Sonra Mevlevilik*, (İstanbul: İnkılap Kitabevi, 1953), s. 19-28; Abdülbaki Gölpınarlı, *Mevlana Celaleddin*, (İstanbul: İnkılap Kitabevi, 1952), s. 113-122; Bediüzzaman Fırûzanfer, *Mevlana Celâleddin*, çev. F. Nafiz Uzluk, (İstanbul: Milli Eğitim Basımevi, 1963), s. 138-148; Mikail Bayram, *Tarihin Işığında Nasreddin Hoca ve Ahi Evren*, (İstanbul: Bayrak, 2011), s. 21-40, 43-59. Bayram'ın iki şeyhin hüsûmetine dair yaptığı yorumlara katılmak mümkün değildir.

sağlamak adına Eyyübî melikesinden doğan küçük oğlunu veliahd tayin ettikten sonra, zehirlenerek öldürüldü. Onun bu son vasiyetine, başta Kayır Han olmak üzere, Babaîler ve tabiatıyla Ahi Evren sonuna kadar sahip çıktılar. Mevlana'nın açısından bakıldığında, tutulması gereken vasiyetin Keykubad'ın ilk vasiyeti olduğunu söylemek mümkündür. Bundan dolayı Mevlana, Moğol ajanı olarak suçlanmıştır. Halbuki Moğolların Müslüman olmalarında Mevlana kadar, Rıfâî şeyhi olan Mahmud Hayrânî'nin müridi Saru Saltuk tarafından irşad edilen Kalenderî/Bayezidî Barak Baba'nın da rolü bulunduğunu hatırlamak gerekir.⁹⁸

Tacüddin Vezir Tac'ın Anadolu'ya yalnız gelmediği, Eşrefoğlu Rumî'den yaklaşık iki asır evvel akrabalarından Şeyh Ebubekir Sitûnî'nin Şemdinli'de, Şeyh Muhammed el-Kâdirî'nin torunlarının ise Ahi Evren yani Tacüddin Vezir ile beraber Kayseri'de Kadirîliği tanıttıkları anlaşılıyor. Şeyh Abdülaziz'in isimleri tesbit edilebilen çocuklarının isimleri; Şeyh Muhammed, Şeyh Abdülhalik, Şeyh Ahmed, Şeyh Osman ve Şeyh Ebûbekir'dir. Şeyh Muhammed'in torunlarından Şeyh Selvi oğulları Seyyid Hasan ve Şeyh Hasum/Hasün Bey tekkeleri, Şeyh Ahmed Kumari Tekkesi ve Şeyh Seyyid Omzugüçlü Tekkesi Kayseri'de yerleşen Kadiriyye târikatı mensubları tarafından açılmış tekkeler olarak tanıtılır. Kadirî şeyhlerinden Seyyid Musa ve Seyyid İsa adındaki kardeşlerin 1360'larda Hemedan'dan Şehrîzor'a gelip Berzenc'e yerleştikleri belirtilir. Bu iki kardeş, Hemedanlı Seyyid Ali'nin (ö. H. 784) kurduğu Kübreviyye'nin Hemedâniyye kolu ile Nurbahşiye kollarını temsil etmişlerdir. Bruinessen'in verdiği şecerede Abdülkadir-i Geylânî ile beraber oğulları Abdürrezzak ve Abdülcebbar'ın yanısıra Ahmed er-Rufâî'nin isimlerinin zikredilmesi oldukça ilgi çekicidir. Musul'daki Kadirî tekkesinde ise, Halvetî ve Kadirî kimliklerin birbirlerine eklemelendikleri görülür. Örneğin, Şeyh Yusuf Halvetî'nin oğlu Şeyh Osman el-Kadirî'dir.⁹⁹

Kadirîliğin Muhammediyye kolunu kuran Seyyid Muhammed el-Kadirî, Cizre'de halkı irşad etmiş ve yüz yıla yakın olduğu belirtilen ömrü H. 619/M. 1223 yılında sona ermiştir. Onun çocukları Şeyh Muinüddin Hasan el-Sincârî'nin ahfadıyla beraber, Moğol baskısı nedeniyle Kayseri'deki Kızılviran, Hisar-tepe, Kanlıçardak, Armutluk ve Sürtme havalisine göç etmişlerdir. Seyyid

98 Bayram, *Nasreddin Hoca ve Ahi Evren*, s. 21-40, 43-59; Bayram, "Sadrüddin Konevî ile Ahi Evren'in Mektuplaşması", *Selçuklu Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Dergisi*, II (1983), s. 51-75; Turan, *Selçuklular Zamanında Türkiye*, s. 363 v.d.

99 Kavak, "Şeyh Ebubekir Abdülaziz es-Sincârî (ö. 602/1205) ve Kâdiriyye Tarikatı", s. 147-160; Seyyid Muhammed Efendi, *Kadirî Tarikatı'nın Muhammediye Kolu, Anadolu'da Kadirîlik*, (İstanbul: Ustaoglu Kitapevi, 2002), s. 151-166, 185-210, 276-288, 300-313-315.

Muhammed'in torunlarından Seyyid Selvi'nin oğulları Seyyid Hasan ve Seyyid Hasün, Erciyes Dağı eteklerinde bazı mâlikâne hisselerini vakfetmişlerdir. Vakıf kayıtlarından Şeyh Hüsam/Hasün'ün Mehmed adında bir oğlunun olduğu anlaşılır. Bu vakıf yerlerin Osmanlı Devleti'nin son dönemlerine kadar vâkıfın evlatları tarafından tasarruf edildiği, bu evlatların arasında vakıf gelirlerinin paylaşımı hususunda zaman zaman niza'ların yaşandığı arşiv belgelerinden anlaşılır. Bölgeye yerleşen seyyidler, kendilerine bağlı cemaatlerle beraber kaydedilmişlerdir. Pir Hasün Bey'in Konya'da bir de darülhuffaz bina ettirdiği tespit edilmiştir. Yine Karataşlı Nahiyesi'ne yerleşen Omzugüçlü'nün de Muhammed el-Kadirî'nin neslinden olduğu rivayet edilse de Seyyid Gazi ashabından olduğuna yönelik arşiv kaydı oldukça dikkat çekicidir. Kızılviran'daki Karakilise/ Armutluk mevkiinde türbesi bulunan Seyyid Ahmed Kumarî'ye bağlı dervişlerin, Batı Anadolu'ya göç ederek Kumarî Baba/Şeyh Kumari adı altında zaviyeler kurdukları müşahade edilir. Bu zaviyenin bazen Şeyh Hasün Hânîkâhî ile beraber tahrir edildiği anlaşılmıştır.¹⁰⁰

Burada adı geçen Seyyid Ahmed Kumarî adı, Emirci/Emirce Sultan'ın dedesi olarak kaydedilen Şeyh Kumarî'yi de akla getirir. Bu konuda teferruatlı bir çalışma kaleme alan Ocak, kaynakların Hindistan'da Kumar adını taşıyan bir şehrin bulunduğu bahsettiğini haber verir. Emirci Sultan'ın asıl adının Şerefüddin İsmail bin Muhammed Arabşah olduğu ve Emirci Sultan'ın Hızır Paşa ve İlyas Paşa adında iki de kardeşinin tespit edildiği de bu çalışmada belirtilir. Bunlardan Hızır Paşa'nın oğlu olan Osman Paşa'nın, vakfın yöneticilerinden biri ve Şerefüddin İsmail'in halefi olması hasebiyle Emirci Sultan ile karıştırıldığı da bu çalışma ile ortaya konulmuştur. Üveysî bir tasavvuf karakteri olan Emirce Sultan'ın, Veysel Karanî'nin neslinden olduğuna dair kayıtlar, “nefes evladı” şeklinde yorumlanır. Emirce Sultan gibi İbrahim bin Edhem, Bayezid-i Bistamî, Ebu'l-Hasan Harakanî, Ebu'l-Kasım Cürcanî, Bahaüddin Muhammed Nakşibendî, Mahmud Hayranî, Kutbüddin Haydar ve Cemalüddin Musa Paşa da Üveysîmeşrep bir karakter ortaya koyarlar. Emirce Sultan'ın Alaüddin Keykubad ve oğlu Keyhüsrev dönemlerinde yaşadığı bilinmekte ise de Tokat/Niksar'da bulunan zaviyeye dair tahrir kayıtlarında, zaviyenin Melik Danişmend Gazi devrinden beri Emirci evladı tarafından tasarruf edildiğine dair bilgi, bu konuda ileri sürülen alternatif rivâyetin, tahrir

100 VGMA, D. 734, s. 165, Seyyid Muhammed Efendi, *Kadirî Tarikatı'nın Muhammediye Kolu*, s. 76-78, 151-166, 185-210, 276-288, 300-313-315; TD. 565, v. 200b-201b, 217a; TD. 584, 88b; BOA. TD. 387, s. 212, 219; BOA. TD. 136, v. 187a; BOA. TD. 976, s. 116-117; BOA. A. DFE. d. 649, s. 27.

eminlerinin kalemine yansıdığını gösterir. Emirce Sultan ile aynı aileden olan Hızır ve İlyas Paşa ile Seyyid Ali ve Tur Ali Baba, Emirce'nin müridleri arasında zikredilir. Bunlardan başka, Bektaşî ve Mevlevî kaynaklarında da adına rastlanan Hoca Ahmed Fakih de Emirce'nin müridleri arasında zikredilir. Kastamonu'da "Sultan Emre Bey" adına kurulan zaviyenin de Emirce Sultan, Tapduk Emre ya da Yunus Emre adına kurulduğunu söylemek mümkündür. Sultan Orhan zamanında Kocaili Sancağı dahilinde Emirce Sultan adına kurulan vakıf, Şerefüddin Emirce İsmail'in soyu hakkında bilgi verir. Buna göre, Emirce Sultan'ın Yakub Bey adındaki oğlundan Hızır ve İlyas adında iki torunu olmuş ve Hızır'ın Beytullah Dede, İlyas'ın ise Mustafa Dede ve Derviş adında çocukları olmuştur.¹⁰¹

Emirce Sultan Zaviyesi'ne bağlı arazilerin bazılarının Dedigi Sultan Köyü ahalisi tarafından tasarruf edildiğine dair kayıt da önemlidir. Seyyid Hacı İbrahim'in müridi olduğu rivâyet edilen Dedigi Sultan'ın adı, Turgud ve Bayburt beyleri Horasan'dan Anadolu'ya göndermesi dolayısıyla zikredilir. Şeyh Selvi'nin oğulları Hasan Bey ve Hasün Bey'in isimlerinin, Karamanoğullarıyla beraber hareket eden Turgutoğulları'nın beyleri tarafından da kullanılması, hem Kalenderî Dedigi Sultan'ı hem de adı geçen beyleri Kadiriyye'nin Muhammediye şubesi ile bağlantılandırır.

Zengiler ve Kadiriyye: Zenci Dostu mu? Cengî Dostu mu?

Saidili'ne bağlı "Zengicek" Köyü'ne dair kayıtlar, Kadiriyye tarikatının Zengiler ile olan bağlantısını da gözler önüne seriyor. "Zengi" adını taşıyan köyde Dedigi Sultan Zaviyesi'ne ait bir vakıf yer bulunmaktaydı. Bu vakfı, Dedigi Sultan'ın oğlu Durducan oğlu Mehmed Çelebi tasarruf etmekteydi. Dedigi Sultan'ın Mahmud Paşa adında bir oğlunun olduğuna yönelik bilgi de burada hatırlanmalıdır. Aynı şekilde Şeyh Taşkun Zaviyesi'nin akaratları arasında da Zengi Köyü'nde bazı yerler yer alıyordu. Zengi Köyü, Karamanoğlu İbrahim Paşa'nın vakıf köyleri arasında da zikredilir. Turgutoğulları'ndan Ahmed Bey ve kızı Hundî Hatun'un darülhuffazına ve aynı aileden Turgud Bey oğlu Emirşah Bey oğlu Hüseyin Bey'in kızı Paşa Hundî Hatun ve Bağdad Hatun'lar ile Hasan Bey'in (Pir Hasün Bey) oğlu Ömer Bey'e dair vakıflarda da "Zengi" Köyü'ne tâbî bulunan

101 Ocak, "Emirci Sultan ve Zaviyesi, s. 136-137, 141-142, 146-147, 149, 151-158, 161, 181-192; TD. 583, v. 59b-61a; TD. 554, v. 65a; TD. 579, v. 59b-61a; TD. 580, v. 13a. Osman Paşa'nın halifesi de Yol Miskini Şeyh Şahin olarak kayıtlıdır. Yolageldi Baba ve Şeyh Yol Aşığı adıyla tahrir kayıtlarına yansıyan zaviye kurucularının, bu şeyhin halifeleri olduğunu söylemek mümkündür.

köylerin akaratlar arasında yer aldığı görülür. Turgudlu Nefise Hatun'un vakıf akaratı arasında da "Zengîcek" adı geçer. Sadrüddin Konevî ve Sultan Hatun adlarına kurulmuş olan vakıfların akaratları arasında da Zengî Köyü'nün adına rastlanır. Son olarak Sultan Hatun'a dair türbe vakfının akaratı içinde Zengî Köyü'nün adı zikredilir. Bütün bu kayıtlar, Turgutoğulları'nın Emirci Sultan ve Dedigi Sultan gibi "Üveysî" Kalenderîleri ve Kadirî şeyhleri kendilerine pir edindiklerini düşündürür. Üveysilik, bütün târikatları birbirine bağlayan bir ruh gibi, târikatlar üstü bir yerde yer alır.¹⁰² Bundan sonra, Geylânî ailesi ile yakın bağları bulunan Zengî ailesi üzerinde durulmalıdır.

Ahmed Yesevî'nin dervişleri arasında Zengî Baba'nın, Zengîler Devleti'nin kurucularıyla bir bağlarının olabileceği fikri gözardı edilmemelidir. Zengî Ata, Ahmed Yesevî'nin ilk müşîdi Arslan Ata'nın torunu Tac Hoca'nın oğlu olarak bilinir. Buradaki Arslan ismi, Karahanlılar'da sıklıkla kullanılan bir unvandır. Tac ismi ise, "Tacü'l-ârifin" ve "Tacüddin" sıfatlarını akla getirir. Hâkim Ata'nın hizmetine giren Zengî Ata'nın ismine Karahanlı Türkleri'nin arasında nam salan zenci bir gazi kimliğiyle de rastlanır. Bununla beraber, Zengîlerin devletlerini kurduğu coğrafyanın merkezinde Abdülkadir-i Geylânî'nin tarikâtının filizlendiği gözden kaçırılmış görünür. Bilindiği üzere, Abdülkadir Geylânî'nin tarikâtının çıkış noktası olan Kuzey Irak'taki Musul ve çevresindeki coğrafyanın tümü ve özellikle Cibal Köyü¹⁰³, İmadüddin Zengî'nin adıyla anılan Zengîler Beyliği'nin elindeydi. Şeyh Muhiyyidin Abdülkadir'in babasının adı "*Musa Zengîdost*" olarak kayıtlı olup, lakaplarından biri "*bâzü'l-eşheb*"tir.¹⁰⁴ Zengî'nin "*Zenci*" olduğu düşünülmüşse de esasen "*Cengî*" manasına gelir.¹⁰⁵ Babasının lakabı, Zengîler ile Abdülkâdir Geylânî'nin

102 TD. 565, v. 9b-11a, 16b, 26a-27a, 39a-b, 47a, 71a-b, 134a; M. Zeki Oral, "Turgutoğulları, Eserleri-Vakfiyeleri", *Vakıflar Dergisi*, III (1956), s. 31-64; Faruk Sümer, "Turgutlular", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi (DİA)*, 2012, XLI, s. 420-421; Ahmet Taşğın, "Dedigi Sultan ve Menâkıbı: Konya ve Çevresinde Alevî-Bektaşî Ocaklarının İzleri", *Türk Kültürü ve Hacı Bektaş Veli Araştırmaları Dergisi*, LXVI (2013), s. 213-238. Dedigi Sultan'ın müridleri arasında Yatağan Dede, Muhammed Dede, Ömer Baba ve Handan Sultan yer alır. Dedigi Sultan adına Karaman, Konya, Akşehir, Denizli, Beyşehir ve Seydişehir'de zaviyeler kurulmuştur.

103 Fatih'in atabeyleri arasında adı zikredilen Kasab Mahmud Bey, Cebe Ali'nin oğlu olup, babasının adına İstanbul'da Cibali semtinin kurulduğu rivayet edilir. Bu ailenin Cibal köyüyle bir bağlantısının olabileceği de akıllarda tutulmalıdır. Bunun gibi, Ebu's-Suus Efendi'nin atalarının taşıdığı İmadî nisbesi de ailenin Kadirî çevrelerle olan ilişkisine bağlanabilir.

104 Çakır, *Anadolu'da Kâdirilik*, s. 98-122, 151-192.

105 Kavak, "Şeyh Ebubekir Abdülaziz es-Sincarî (ö. 602/1205) ve Kâdiriyye Tarikatı", s. 147-160.

ailesi arasındaki yakınlığı gösterir. Çok eski tarihlerden beri var olduğu bilinen ve aslı “*Fetâ/Cömert, yiğit genç*” kelimesinden gelen “*Fütüvvet*”i teşkilatlandırmak isteyen Halife Nasır, fütüvvetnâme’yi Abdülkadir-i Geylânî’den hırka giyen şeyhler arasında gösterilen Şihabüddin Sühreverdî’ye yazdırırken, kendisine fütüvvet şalvarını giydiren kişi Abdülkadir-i Geylânî’nin oğullarından Şeyh Abdülcabbar el-Bağdadî idi.¹⁰⁶ Şeyh Muhiyyiddin Abdülkadir’in lakablarından “*bâzü’l-eşheb*” kelime olarak “*Aksungur/Akşahin/Alaşahin*” anlamına gelir. Türkmenlerin kendilerini zor durumlardan ve sıkıntılardan kurtaran bir “akkuş” motifine bağlılıkları ile bu lakabın bağlantısı muhakkaktır. Porsuk Bey’in Zengî adında bir oğlunun olduğu ve İmadüddin Zengî’nin babasının adının da Kasımüddevle Aksungur olduğu bilinmektedir. Dolayısıyla, Eskişehir’in ortasından akan Sakarya Nehri’nin kollarından birine Porsuk adının verilmesi, sadece Onun Anadolu’ya akını sırasında karargâhını orada kurmasından ileri gelmez, Ahi Evren ve Şeyh Edebalı’nın üst atalarıyla olan ilişkisi ondan daha önemli bir sebep olarak önerilebilir. İmadüddin Zengî’nin oğullarından Nurüddin Mahmud, Selahüddin Eyyûbî’yi yetiştiren kişidir. Eyyûbî’nin Kudüs’ü fethi ve sonrasındaki Akka Savaşı’nda Geylânî ailesinden Abdülaziz el-Sincârî gibi pek çok kişinin gazaya iştirak ettiği bilinir.¹⁰⁷

Porsuk Bey, o devirde suikaste kurban giden pek çok devlet adamı gibi Alamut fedâileri tarafından öldürüldü. Melikşah’ın amcası Yakutî’nin kızından doğan Sultan Berkyaruk, Porsuk’un çocuklarına bu olaydan sorumlu tutulan vezirini öldürmemeleri karşılığında verse de Porsukîlerin intikamdan geri kalmadıkları bilinir. Bu vak’a, Porsuk Bey ailesinin sahip olduğu nüfuzu göstermesi bakımından önemlidir. Melikşah’ın eşi Terken Hatun’dan da Mahmud adında veliahd ilan edilen bir oğlu vardı. Terken Hatun’un Satuk Buğra Han’ın torunu “*Böri Tigin*” olarak nâm yapan

106 Kavak, “Şeyh Ebubekir Abdülaziz es-Sincârî (ö. 602/1205) ve Kâdiriyye Tarikatı”, s. 147-160.

107 İbn Esir, *İslam Tarihi, el-Kâmil fi’r-Tarih Tercümesi*, VIII, çev. Ahmet Ağırakça v.d., (İstanbul: Ocak Yayıncılık, 2016), s. 310, 373, 382, 422, 433, 502, 546, 565-566; Gülay O. Bezer, “Zengiler”, *Türkiye Diyanet İslâm Ansiklopedisi (DİA)*, 2013, XLIV, s. 268-272; Abdülkerim Özyayın, “Porsuk”, *Türkiye Diyanet İslâm Ansiklopedisi (DİA)*, 2007, XXXIV, s. 325-326; Hüseyin Kayhan, “Eskişehir’e Malolmuş Selçuklu Komutanı Emir Porsuk Hakkında”, *Uluslararası Dünden Bugüne Eskişehir Sempozyumu (12-15 Mayıs 2004, Eskişehir)*, (Eskişehir: Anadolu Üniversitesi Yayınları, 2005), s. 1-8. Ayrıca bkz. Ayan, “Karahanlı Hanedan Üyelerinin Gazneliler ve Selçuklularla İlişkileri”, s. 392-408; Ayan, “Büyük Selçuklu Sultanlarının Siyasi Evlilikleri”, s. 109-128; Turan, *Selçuklular Zamanında Türkiye*, s. 26, 57-66, 84-91, 133, 162; Ali İpek, “Sultan Sancar’ın Tasavvufa Olan İlgisi”, *Harakani Dergisi*, I (2014), s. 121-140.

İbrahim Tamgaç Han'ın kızı olduğu bilinir. Melikşah'ın annesinin de bir Karahanlı şehzâdesi olduğunu tarihler yazar.¹⁰⁸ Terken Celâliye Hatun, veziri Tacülmülk'ün sorumlu tutulduğu Nizamülmülk'ün Alamut fedâîlerince öldürülmesi hadisesinin etkisiyle, oğlu Mahmud'u kısa süreliğine Selçuklu tahtına çıkarmıştı. Halife Muktedî ile evlendirdiği kızı Mah-Melek Hatun'dan doğan torunu Cafer'i de Halife ilan ettirmeye çalıştı. Porsuk Bey, Sultan Alparslan döneminden itibaren Selçukîlerin hizmetine giren Türk soylulardan biri olarak bilinir. Melikşah'ın eşlerinden ve Muhammed Tapar ile Sultan Sancar'ın annesi olan Tacüddin Seferiyye Hatun, tarihi araştırmalarda her ne kadar bir câriye olarak tanıtılmakta ise de "Tacünnisa" unvanından ve torunlarının Irak Selçuklu Devleti'nin kurucuları olmasından dolayı Porsuk Bey'in kızı olma olasılığı ön planda tutulmalıdır. Sancar isminin "Sincar" bölgesinde doğduğu için verildiği düşüncesi, en azından Sultan Sancar'ın yetiştirilmesi sorumluluğunun Bağdat şahnesi Porsuk Bey ve ailesinin uhdesinde olduğunu düşündürür. Atabey konumunda bulunan bu ailenin de Karahanlı soylularından olması muhtemeldir. İmadüddin Zengî'nin babası Kasımüddeve Aksungur'un babasının adı "İl-Türkan"¹⁰⁹ şeklinde de kaydedilmiş olup, Porsuk Bey'den farklı biri olmamalıdır. Türk unvanının Karahanlı hanedanına mensup kişiler tarafından kullanıldığı da bilinmektedir.¹¹⁰

108 Tarihi ananeler, Satuk Buğra Han ve Selçuk Bey'in, M. Ö. VII. Yüzyılda yaşadığı rivâyet edilen Efrasiyab'ın soyuna mensûb bulduklarını haber verir. Yazıcızâde'nin Selçuknâmesi'ne kadar ön planda tutulan ata Efrasiyab olduğu ileri sürülen Alp Er Tung'a'dır. Afrasiyab'ın Med Kralı Astiyob olduğuna yönelik görüş de mevcuttur. Oğuzlara adını veren Oğuz Kağan'ın, İbrahim Peygamber'in şeriatine uyduğuna dair rivâyetler de Osmanlı kaynaklarına yansımıştır. Bkz. Kemalpaşazâde (İbn Kemal), *Tevârih-i Âl-i Osman*, II. Defter, (Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları, 1991), s. 70; Neşri, *Cihannüma*, I, s. 10-11; Tahsin Yazıcı, "Efrasiyab", *Türkiye Diyanet İslâm Ansiklopedisi (DİA)*, 1995, X, s. 478-479; Omelyan Pritsak, "Karahanlılar", *İA*, 1977, VI, s. 252/251-273; Kayhan, "Eskişehir'e Malolmuş Selçuklu Komutanı Emir Porsuk Hakkında", s. 1-8.

109 Amasya'da vakıfları bulunan Süle/Artuhî oğlu Halifet Gazi'nin atasının adının da vakfiyesinde Türkan Şah olarak kaydedilmiş olması oldukça önemlidir. Bkz. VGMA, D. 610, s. 37/46.

110 Ayan, "Karahanlı Hanedan Üyelerinin Gazneliler ve Selçuklularla İlişkileri", s. 392-408; Ayan, "Büyük Selçuklu Sultanlarının Siyasi Evlilikleri", s. 109-128; Özaydın, "Porsuk", s. 325-326; Abdülkerim Özyadın, "Muhammed Tapar", *Türkiye Diyanet İslâm Ansiklopedisi DİA*, 2005, XXX, s. 579-581; Turan, *Selçuklular Zamanında Türkiye*, s. 26, 57-66, 84-91, 133, 162; Bezer, "Zengiler"; İpek, "Sultan Sancar'ın Tasavvufa Olan İlgisi", s. 121-140; Hunkan, *Türk Hakanlığı*, s. 223, 256, 342.

Sonuç

XIII. yüzyıl Anadolu'sunda tasavvufi düşünce ve din anlayışının ne şekilde olduğu yönündeki tartışmalara yeni bakış açıları sunmak adına hazırlanan bu çalışma vesilesiyle Kadirliğın, Anadolu'ya Eşrefoğlu Rumî'den 200 yıl önce Ahi Evren veya babası Şeyh Ahmed ile geldiği ve ahiliğin Osmanlı Devleti'nin kurulmasındaki asıl itici güç olduğu gösterilmeye çalışıldı. Ahi Evren ve ahfadının, cihan imparatorluğunun kuruluşu aşamasında sosyal siyasette buldukları konum, bu tespitin doğruluğuna işaret eder. Abdülkadir-i Geylânî'nin tasavvufi görüşlerinin Bayezid-i Bistâmî, Ahmed er-Rıfâî ve Ebu'l-Vefâ Bağdadî'nin görüşlerinden hiç de farklı olmadığı ve adı geçen mürşidlere bağlı olanların, birbirleriyle de çok yakın ilişkilere sahip oldukları da bu çalışma vesilesiyle ortaya konulmuştur.

Evkaf kayıtları, Ahi Evren ile aynı kişi olan Gazi Tacüddin Nasırüddin Mahmud Paşa'nın, Hacı Murad-ı Velî nam-ı diğer Lala Bedrüddin Muslih, Mesud Paşa, Ahmed Paşa ve Şeyh Paşa adlarında evladının bulunduğuna, Şeyh Edebalı'nın da onun torunu olduğuna dair işaretler barındırır. Mahmud Hayranî ve Nasrüddin Hoca arasında var olduğu bilinen ilişkiler de Mahmud Hayranî ve ahfadının mezar taşlarındaki bilgilerle birleştirilerek ele alınmıştır. Baba İlyas Horasanî'nin de bir Bayezidî/Kalenderî-Vefâî-Rıfâî şeyhi olarak değerlendirilmesi gerektiği, Ebu'l-Vefâ'nın tarihinin Ahmed er-Rıfâî'nin tariki üzerinden devam ettiğine dair tarihi kaynaklarda verilen bilgiler doğrultusunda önerilmiştir. Mahmud Hayranî'nin müridi olan Saru Saltuk'un durumu da böyledir. Onun Kalenderî-Haydarîmeşrep bir yol tuttuğu bilgisi reddedilmemekle beraber, adı geçen tarikatlerin "heterodoks" olarak tanımlanmalarına katılmak kabil değildir. Türklerin Müslümanlığa ilk girişlerinden itibaren Üveysilik ve Bistamîliğin çok büyük bir etki sahibi olduğu ve Osmanlıların atalarının da bu anlayışla Anadolu'ya geldikleri bu çalışmadan çıkarılması gereken sonuçlardır. Bayezidiyye'nin temsilcileri olan Hacı Bektaş Velî ve Cemalüddin Musa, Mısır'da Memlükleri teşkilatlandıran Ahmed Bedevî gibi Ahmed er-Rıfâî'nin adıyla anılan tarikate bağlandılar. Abdülkadir-i Geylanî'nin evladından olan Osman-ı Rumî, Ahmed er-Rıfâî'nin kızıyla evlenmiş ve bu evlilikten doğan Ali el-Mücerred, Moğolların Bağdat'ı istilasında Şam üzerinden Anadolu'ya gelmiş olmalıdır. Onun kızı olan ve Hacı Bektaş Velî'nin de el verdiği Fatma Hatun ise, Ahmed el-Bedevî'nin oğlu Şemsüddin Ahmed ile evlenmiş ve fütüvvet erbâbı arasında bu isimlerin müstesna bir yeri olmuştur.

Çalışmanın temel odak noktalarından bir diğeri de Dede Karkın olarak bilinen Şeyh Nu'man'ın (İsmail Sultan), Baba İlyas ve Kayır Han (Kır Alişir Bey) ile olan aile bağlarıdır. Şeyh Nu'man'ın Osmanlıların üst atalarından Kızıl Buka ile aynı

kişi olduğu düşüncesi, Baba İlyas İsyanı sonrasında gelişmeleri daha anlamlı bir hale getirmektedir. Bu düşüncenin temel hareket noktasını, Buga/Boga kelimesinin “geyik” manasına gelmesi ve Karkınîlerin geyik derisinden yapılan börk giymeleri oluşturur. Dulkadir Cemaati’nin yayıldığı bölgede etkili olan Kadirîlik ve Rıfâîliğin, Vefâîlik ile olan derin bağlantısı, XIII-XIV. yüzyıllardaki siyasi ve toplumsal gelişmelerin anlamlandırılmasında son derece önemli açılımlar sağlar. Osmanlıların Dulkadiroğulları ile olan ilişkilerinin kökenini de Şeyh Nu’mân’ın karizmatik kişiliğinde aramak gerekir. Bu bağlamda, Zengîlerin, Karahanlılar’dan Osmanlılara kadar uzanan süreğen iktidar ilişkilerinde bir köprü vazifesi gördükleri anlaşılıyor. Zengîlerin, Eyyûbiler ve Memlûkler ile olan bağları, onları Türk tarihinin en önemli kavşak noktalarından biri haline getirir. Bu onların soy şecerelerinin yanısıra, devletlerini kurdukları bölgenin de dünya tarihinin en önemli kavşak noktasının merkezî konumunda bulunmalarıyla ilgilidir. Fütüvvet kavramının somut görünümü konumundaki Ahilik Teşkilâtı, bir yandan Moğollar diğer yandan da Haçlılar tarafından sıkıştırılmakta olan İslam Dünyası’nın yeniden şahlanişında son derece başarılı hamleler gerçekleştirmiş, “Aksaçlılar”ın tecrübeleriyle gençlerin üzerlerine aldıkları yüksek sorumluluk duygusu, rûzgârın esintisinin tersine çevrilmesini sağlamıştı. Rıfâiyye’nin devamı niteliğinde olan Bedeviyye’nin teşkilatlandığı kölemen Türkler, Mısır’da iktidarı ele alıp Moğollara karşı İslam’ın ilk başarılı direnişini gerçekleştirirken, Anadolu’da da Bedevî-Rıfâî-Kalenderî/Bayezidîler, Hacı Bektaş Velî ve Ahmed Bedevî öncülüğünde Osman Gazi etrafında teşekkül edecek olan bir cihan devletinin oluşumuna öncülük ediyorlardı. Bu teşkilatın kadın kollarını teşkil eden “baciyan” örgütünün, soyu Karahanlılara dayanan Hacı Bektaş Velî eliyle teşkilatlandırıldığını, “Türk eline” verilen genç çocukların da bu teşkilatın eliyle devletin yeni askerleri olarak ortaya çıktıklarını söylemek mümkündür. Yeniçeriler arasında “Hacı Bektaş Velî” kültünün yerleşmesinin en önemli sebebi de budur. Hacı Bektaş Velî’nin asker yetiştirme konusundaki maharetini, üst ataları olan Karahanlılardan tevarüs ettiğini söylemek mümkün görünür. Celalüddin Karatay’ın yeğeni ve Cemalüddin Musa Paşa’nın torunu olan Karaca Ahmed’in devletin kuruluşundaki rolü de bu çalışma ile daha anlamlı hale gelmiştir. Osmanlıların atalarının, Horasan Okulu olarak adlandırılan Bayezidiyye-Kalenderiyye’nin tasavvufî anlayışına sahip olarak Anadolu’ya geldikleri, hatta birer Bayezidî şeyhi olarak Vefâî-Rıfâî-Kadirîlik ile girift bir ilişki geliştirilerek, yarım asır içerisinde Müslümanlaşan Moğollara karşı Devlet-i Âliyye’nin temellerini attıkları gözler önüne serilmiştir.

Osmanlı Devleti’nin kuruluşu aşamasında çok önemli hizmetleri görülen ve devletin manevî kurucuları olarak kabul edilen tasavvuf ehlinin heterodoksluğu

konusu tartışmaya açıktır. Hacı Bektaş Velî'ye dair elimizde bulunan tüm anlatılar ve ona ait olduğu düşünülen eserler, en erken XVI. yüzyıl ile tarihlenmiş iken, bunlardan sadece bir kısmı üzerinden onun düşünce dünyasını anlamaya çalışmak eksik ve taraflı bir yaklaşım sergilemek olacaktır. İslam Dini'nin Ortodoks ve Heterodoks olmak üzere iki ayrı çizgide algılandığı düşüncesinin, "akaid" ile ilgili eserlerin yeterince incelenmemesinden kaynaklandığı açıktır. Örneğin, Ortodoks bir yorum olan Matûridî akaidine göre, "iman" ile "amel" farklıdır. Bir insanın Müslüman olarak kabul edilebilmesi için onun iman ettiğini açıklaması yeterlidir. Onun işlediği günahlar; büyük olsun, küçük olsun, kul hakkına apaçık girerek toplumun ahengini bozan davranışlar sergilemesi dışında, tamamen yaratan ile yaratılan arasındaki bir sorundur ve kişinin işlediği fiilin günah olduğunu kabul etmesi Müslümanlığı için yeterlidir. Müslümandan beklenen, günah olduğunu kabul ettiği fiilleri tekrardan kendisini men etmesidir. "Hulûl" (Allah'ın bir bedende görünmesi) düşüncesi de "zillullah-i fi'l-alem" yâni "Allah'ın yeryüzündeki gölgesi" olma anlayışının en uç algılanış biçimidir. Vakfiyelerin incelenmesinden Horasan'dan gelen Türklerin, Hanefî mezhebine ve Maturidî akaidine bağlı oldukları anlaşılmaktadır.

XIII. yüzyıl dünyasına yön veren konumundaki tasavvuf ehlinin, dünyevî işlerden ve siyasetten uzak kişiler olarak tasavvur edilmesi de tarihi gerçeklikle bağdaşmaz. Ahi Evren ve diğer önde gelen tasavvuf ehlinin tamamına yakını, meslek sahibi kişiler olarak, sosyal siyasetin tam da merkezinde yer alıyorlardı. Mevlana, Ahi Evren, Osman-ı Rumî, Cemalüddin Musa, Ahmed Bedevî, Yunus Emre, Saru Saltuk, Barak Baba vb. eşhâsın, dönemin baskın dini ve dünyevî görüşünün dışında olmayıp, merkezinde yer almalarından dolayı heterodoks olarak tavsif edilemeyecekleri açıktır. Toplumsal siyasetin bu öncü kişilerinin günümüze kalan yazma eserlerinin birçoğu istinsah metin olsa da bu istinsahların aslına sadık olarak yapıldığında şüphe duymak için elde kayda değer hiçbir delil yoktur. Bugüne kadar ortaya konan deliller, "kerâmet" kavramını reddetmekle beraber aynı reddiyeyi sihir ve büyü kavramına karşı sergilemeyen bir anlayış çerçevesinde ve istinsah metinlerinin sonradan sünnî bir anlayış çerçevesinde tahrif edildiği önyargısına dayanılarak şekillenen yorumlardan ibarettir. Modern bilim ise, kerâmet, sihir, büyü, efsun gibi kavramların tamamını reddederek bunların yerine illusion/göz bağı, yanılsama kavramını tercih eder. Bundan maksat, olduğu zannedilen şeylerin aslında olmadığı, el çabukluğu ve çeşitli başka yöntemler kullanılarak göz yanılsamalarına sebep olduğu anlayışını ön plana çıkarmaktır. "Gözlerine inanmamak" terimi, illusionist bir yaklaşımın sonucunda ortaya çıkmış olmalıdır ve bu durumda müşahitlik geçerliliğini yitirir.

Esasen, “seyyid” oldukları için toplum nazarında büyük saygı gören sûfi çevrelerin, özellikle hilafet makamı için tehlike arz edecek kadar cazibe merkezi olanlarının, günümüzde olduğu gibi kendilerine karşı kurulan “zina” ve “içki” motifli komplolarla sınanması; modern araştırmacıların önemli bir kısmını şeyhlerin bu fiilleri gerçekten işlediği düşüncesine götürmüştür. Yukarıda da değinildiği üzere, şer’î hükümlere bağlılıkları yazdıkları eserlerde de açıkça belli olan bu kişilerin, gerçekten bu fiilleri yapmış bile olsalar “Ortodoks” akâidi, yapılan fiilin yasak olduğunun kabul edilmesi halinde, hükmün Allah’a ait olacağını kabul ettiği için “heterodoks” kabul edilmeleri mümkün değildir. Bu mutasavvıfların ellerindeki şecerelerin sahte olup olmadığı meselesi yerine, peygamber soyundan geldiğine inanılan kişilere saygı duyulmasının, bu sığata yaraşır bir hayat sürmelerine bağlı olduğu üzerinde özellikle durulmalı, İslam öncesinde var olan Şamanların İslam’a geçişle beraber Türklere “Baba” ve “Dede” oldukları genellemenin de doğru olmadığı özellikle vurgulanmalıdır. “Abdalan” zümresinin büyük bir çoğunluğunun, esasen aile kökenlerini “seyyid” ve “şerif”liğe dayandırdıkları tarihi belgelerle sabittir. Burada bu zümreye mensûb olan eşhasın gerçekten “seyyid” ya da “şerif” kökenli olup-olmadıklarını göstermek adına “DNA” analizi gibi yöntemleri kullanabilecek imkâna sahip değiliz. Zaten buna gerek de yoktur. Buradaki konunun esası, abdalan zümresine mensûb olan kişilerin soylarının gerçekten peygamber nesline dayanıp-dayanmadığı tartışmasından ziyâde, bu olgunun dönemin toplumu nazarında ne kadar itibar gördüğü meselesidir. Tarihi veriler, seyyid ve şeriflerin Anadolu ve Balkan coğrafyası dâhil olmak üzere Osmanlı Devleti’nin hâkimiyet kurduğu bütün coğrafyalarda ve özellikle Türkistan’da yaşayan topluluklar arasında gerçekten saygın bir yere sahip olduklarını gösterir. Toplum, seyyid ve şeriflere belli bir misyon yüklemekte ve kendilerinden sahip oldukları özel konumlarına özgü sorumlulukları yerine getirmelerini beklemektedir. Eğer bunlar yönetici konumda değillerse, yönetici ile vergi veren reaya arasındaki dengeyi kurmak, adaletli bir yönetimin oluşmasına katkı sağlamak, adaletsizliğin yaygın bir hale gelmesini önlemek, vakıflar aracılığıyla artı ürünün islamî adı olan bolluk ve bereketin, topluma rücu etmesini temin etmek gibi sosyal sorumluluklar, toplumun seyyid ve şeriflere yüklediği misyonun niteliğini gözler önüne serer.

Bütün bu zikredilen mutasavvıflar, “tevhid” yani “vahdet-i vücud” fikri ve inancını sadece Allah’ın birliği manasında ele almıyorlar, aynı zamanda fütüvvet teşkilatı içinde örgütledikleri üretken kişileri birbirlerine “ahi” yani kardeş yaparak toplum içinde de birliktelik, uyum ve ahenk sağlamaya çaba sarfediyorlardı. Birlikten kuvvet doğduğunu, toplumun gencinden yaşlısına herkese ilan ediyorlar, zikir meclislerini

dahi bu sebeple teşkil ediyorlardı. Darü'l-İslam'ı yek vücud hale getiren bu düşünce sisteminde mutasavvıfları, toplumu meydana getiren organları vakıflar vasıtasıyla birbirine bağlayan damarlar olarak tanımlamak mümkündür. Bunlara “*sâdat damarları*” denebilir. Doğudan Moğollar ve Batıdan Haçlılar tarafından kısaca alınmak üzere olan İslam Medeniyeti'nin tarihe mâl olan bu simâlarını, birbirlerinden nefret eden, birbirlerini kıskanan ve mücadele eden sıradan insanlar ve hatta psiko-nevrotik kişilikler olarak takdim etmek, günümüz dünyasının “*rekabetçi*” anlayışı üzerinden, geçmiş değerdendirmesinin bir sonucudur. Aşık Paşa ve temsil ettiği tasavvufi dünyanın diğer üyelerinin, “kaos” döneminin tam ortasında, İslam dünyasının birlik ve beraberliğe olan ihtiyacını vurgulamaları da tasavvuf ehlinin birbirleriyle mücadele eden toplumlara uymaktan ziyade, onları uyardıklarını gösterir.

Renklerin Efendileri:

XIII. Yüzyıl Anadolu'sunun Tasavvuf Dünyasına Prosopografik Bir Yaklaşım

Öz ■ XIII. yüzyıl Anadolu'sunun içinde bulunduğu siyasî, toplumsal ve dinî yapısının kaotik bir özellik gösterdiği muhakkaktır. Bu kaotik ortamın müsebbibi olan Moğolların önünden Anadolu'ya gelen kalabalık Türkmen topluluğunun ve özellikle bunların başındaki Osmanlıların atalarının, sonradan Müslüman olmuş putperest/şamanist oldukları yönündeki iddiaların esintilerini, “heterodoksi” tezinde bulmak mümkündür. Bu iddia, burada Osmanlı Devleti'nin tuttuğu resmî kayıtlar, “akâid” okumaları ve târikat geleneği içinde yer alan bilgilerle sınanmıştır. Vakıf sistemi çerçevesinde büyüyen Osmanlı Devleti'nin tuttuğu resmî kayıtların, yazılı belgeler ve güvenilir kişilerin rivâyetlerine dayandıkları bilinir. Bu çalışma, XIII. yüzyıl Anadolu'ndaki siyasal, toplumsal ve dinî hayatına yön veren Ahi Evren Mahmud, Muhiyiddin İbn Arabî, Mahmud Hayrânî, Hacı Bektaş Velî, Cemalüddin Musa, Baba İlyas, Şeyh Ede-Balı ve Yunus Emre gibi önemli şahsiyetlerin; Abdülkadir-i Geylânî, Ahmed er-Rifâî, Ebu'l-Vefa Bağdadî, Ahmed Yesevî, Kutbüddin Haydar, Evhadüddin Kırmanî, Şühabüddin Sühreverdî gibi XII. yüzyıl ile XIII. yüzyılın hemen başlarındaki tasavvuf dünyasının ileri gelen şahsiyetleri ile sıhriyetlerini ele almaktadır. Çalışmanın çıkış noktasını, Orhan Gazi ile Geyikli Baba arasında geçtiği belirtilen menkıbenin Aşıkpaşazâde ve Neşri'ye ait bazı versiyonlardaki “Seyyid Elvan” ibaresi teşkil eder. Bu bağlamda Osmanlıların atalarının yukarıda isimleri geçen tasavvuf liderleriyle olan irtibatları ve Bayezid-i Bistamî ile Veysel Karanî'ye olan bağlılıkları gösterilmeye çalışılmıştır. Onların Peygamberin hırkasına vâris olan Veysel Karanî ve onun takipçisi durumundaki Bistamî ile ilgileri, peygamberi görmeden davasına gönülden sahip çıkmalarını örnek almalarından dolayıdır. Horasan Okulu, üveysi bir aşkı temsil ederken, bu okula bağlı mutasavvıfları kendilerine lider edinen Türkler, Matüridî akaidine ve Hanefî mezebine göre yetiştirilmişlerdi.

Anahtar kelimeler: Geylânî, Rifâî, Vefâî, Kalenderî, Bayezidî, Dede Karkın, Ahi Evren, Mahmud Hayranî, Mevlana, Ertuğrul Gazi.

Bibliyografya

Arşiv Kaynakları

- BOA. Bab-ı Asafî, Defterhâne-i Âmire, (A. DFE. d.) 649.
- BOA, Ali Emirî, Osmanlı Öncesi (AE. OÖ.), D: 1, G: 2, 901 M. 01.
- BOA. Cevdet Evkâf (C. EV.) D: 251, G: 12674, 27/L/1135.
- BOA. Dahiliye Nezâreti, İdare, (DH. İD.) 28-1.
- BOA. İbn'ül-Emin Ensab (İE. ENB.) 645 ve 774.
- BOA. Tahrir Defterleri (TD.) 30, 48-49, 51, 64, 108, 116-117, 121, 136, 168, 176, 200, 387, 402, 419, 438, 453, 976, 994, 998.
- Tapu Tahrir, (TTD. EV. 541, 554-555, 560, 564-565, 568, 570-571, 575, 578-580, 583-585).
- Vakıflar Arşivi, (VGMA, D. 577, 600, 608/2, 610, 730, 734, 740, 1966, 2113).
- Vakıflar Arşivi, (Mücedded Anadolu, D. 13).

Yazmalar

- Hoca Sadeddin: *Tacû't-Tevârih*, Paris: Bibliotheque Nationale de France, Ancien Fonds Turc, No: 69.
- Nasirüddin Mahmud: *Menâhic-i Seyfi*, Süleymaniye Kütüphanesi, Halet Efendi, 92-1.

Araştırma Eserleri

- Abdizâde, Hüseyin Hüsametdin: *Amasya Tarihi*, II, Amasya: Belediye Yayınları 1986.
- Akgündüz, Ahmet-Öztürk, Said: *Bilinmeyen Osmanlı*, İstanbul: Osmanlı Araştırmaları Vakfı Yayınları 1999.
- Aksüt, Hamza: *Anadolu Aleviliğinin Sosyal ve Siyasi Kökenleri*, Ankara: Yurt Kitap Yayınları 2002.
- Akşit, Ahmet: "Sultan Hatun Hakkında", *Büyük Selçuklu Devletinden Anadolu Selçuklu Devletine*, Mehmet Altay Köymen Armağanı, ed. M. Hacı Gökmen, Konya: Selçuk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Yay. 2011, s. 233-237.
- Algar, Hamid: "Nakşibendiye", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi (DİA)*, 2006, XXXII, s. 335-342.
- Algar, Hamid: "Gücdivanî, Abdülhalik", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi (DİA)*, 1996, XIV, s. 169-171.
- Anadolu Beylikleri El Kitabı*, ed. H. Şahin, Ankara: Grafiker Yayınları 2016.
- Ankan, Zeki: *XV-XVI. Yüzyıllarda Hamid Sancağı*, İzmir: Ege Üniversitesi Edebiyat Fak. Yayınları 1988.

- Aşıkpaşazâde: *Aşıkpaşazâde Tarihi (Osmanlı Tarihi 1285-1502)*, haz. Necdet Öztürk, İstanbul: Bilge Kültür Sanat Yay. 2013.
- Ateş, Ahmed: "Muhyiddin Arabî", *İslâm Ansiklopedisi (İA)*, 1999, VIII, s. 533-555.
- Ayan, Ergin: "Büyük Selçuklu Sultanlarının Siyasi Evlilikleri", *Türk Dünyası Araştırmaları Dergisi*, 173 (2008), s. 109-128.
- Ayan, Ergin: "Karahanlı Hanedan Üyelerinin Gazneliler ve Selçuklularla İlişkileri", *Manas Sosyal Araştırmalar Dergisi*, IV/5 (2015), s. 392-408.
- Azamat, Nihat: "Kalenderiyye", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi (DİA)*, 2001, XXIV, s. 253-256.
- Barkan, Ö. Lütfi: "Osmanlı İmparatorluğu'nda Bir İskân ve Kolonizasyon Metodu Olarak Vakıflar ve Temlikler I: İstila Devirlerinin Kolonizatör Türk Dervişleri ve Zâviyeler", *Vakıflar Dergisi*, II (1942), s. 279-386.
- Barkan, Ö. Lütfi-Meriçli, Enver: *Hüdâvendigâr Livası Tahrir Defterleri*, Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları 1988.
- Bayram, Mikail: "Sadrüddin Konevî ile Ahi Evren'in Mektuplaşması", *Selçuklu Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Dergisi*, II (1983), s. 51-75.
- Bayram, Mikail: *Ahi Evren ve Ahi Teşkilatı'nın Kuruluşu*, Konya: Damla Matbaacılık 1991.
- Bayram, Mikail: *Tarihin Işığında Nasreddin Hoca ve Ahi Evren*, İstanbul: Bayrak 2011.
- Bediüzzaman Fûrûzanfer: *Mevlana Celâleddin*, çev. F. Nafiz Uzluk, İstanbul: Millî Eğitim Basımevi 1963.
- Bezer, Gülay Ö: "Zengiler", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi (DİA)*, 2013, XLIV, s. 268-272.
- Coşan, Mahmud Esad: *Makalat-ı Hacı Bektaş Veli*, İstanbul: Server Yayınları 2013.
- Çakır, Adalet: *Mehmet Rifat Efendi'nin Nefhatü'r-Riyâzi'l-Âliye Adlı Eserinin Işığında Anadolu'da Kâdirlik*, (Yayınlanmamış Doktora Tezi), İstanbul: Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2006.
- Çelik, Rıfat İlhan: "Ahi Evran Vakfı ve Vakfiyelerinin Sosyo-Kültürel Açından Değerlendirilmesi", *Vakıflar Dergisi*, L (2018), s. 9-22.
- Çiftçi, Hasan: "Mevlana ile Şems Tebrizi'ye Göre Ebu'l-Hasan-i Harakanî", *Tasavvuf Dergisi*, XIV (2005), s. 566-590.
- Deker, Yasemin: "Hisarcık Suyu Vakfiyesi", *Kayseri Ansiklopedisi*, III, Kayseri: Büyükşehir Belediyesi Yayınları, 2013, s. 190-193.
- Demircan, Yasemin: *Tahrir ve Evkaf Defterlerine Göre Kayseri Vakıfları*, Ankara: Vakıflar Bölge Müdürlüğü Yayınları 1992.
- Ebu'l-Hayr Rûmî: *Saltuknâme*, haz. Fahir İz, Cambridge, Mass.: Harvard University Press 1974.
- Eflâkî: *Âriflerin Menkıbeleri*, I-II, çev. Tahsin Yazıcı, İstanbul: Hürriyet Yayınları 1973.

RENKLERİN EFENDİLERİ

- Elvan Çelebi: *Menakibül-Kudiyye fi Menâsibül-Ünsiyye, Baba İlyas-ı Horasanî ve Sülâlesinin Menkabevî Tarihi*, haz. İsmail E. Erünsal-A. Yaşar Ocak, Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları 1995.
- Emecen, Feridun M.: “Malhun Hatun”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi (DİA)*, 2019, Ek-II, s. 182-183.
- Emecen, Feridun M.: *Yavuz Sultan Selim*, İstanbul: Kapı Yayınları 2016.
- Emecen, Feridun M.: *Osmanlı Klasik Çağında Hilafet ve Saltanat*, İstanbul: Kapı Yayınları 2020.
- Erdoğan, M. Akif: *Kanuni Sultan Süleyman Devri Aydın İli Evkâf Defteri*, İzmir: Ege Üniversitesi Yayınları 2016.
- Ergin, Muharrem: *Dede Korkut Kitabı, Giriş-Metin-Faksimile*, I, Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları 2009.
- Ertem, Rekin: “Geyik”, *Türk Dili ve Edebiyatı Ansiklopedisi (Devirler, İsimler, Eserler, Terimler)*, III, İstanbul: Dergâh Yayınları 1979, s. 333-338.
- Fığlalı, Ethem Ruhi: *Türkiye’de Alevilik Bektaşilik*, İstanbul: Selçuk Yayınları 1996.
- Gelibolulu Mustafa Âli, *Künhül-Abbar*, haz. Ali Çavuşoğlu, Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları 2019.
- Göde, Kemal: “XIV. Yüzyılda Tokat/Eratnalılar Hâkimiyetinde Tokat”, *Türk Tarihinde ve Kültüründe Tokat Sempozyumu*, (2-6 Temmuz 1986), Ankara: Gelişim Matbaası 1987, s. 17-23.
- Gökbilgin, M. Tayyip: “Tokat”, *İslâm Ansiklopedisi (İA)*, 1979, XII/1, s. 401-412.
- Gökçe, Turan: *XVI ve XVII. Yüzyıllarda Lâzikiyye (Denizli) Kazası*, Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları 2000.
- Gölpınarlı, Abdülbaki: *Mevlana Celaleddin*, İstanbul: İnkılap Kitapevi 1952.
- Gölpınarlı, Abdülbaki: *Mevlanadan Sonra Mevlevilik*, İstanbul: İnkılap Kitapevi 1953.
- Göyünç, Nejat: *XVI. Yüzyılda Mardin Sancağı*, Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları 1991.
- Gülerer, Salih: *Hacı Bektaş-ı Veli’nin Halifelerinden Hacım Sultan ve Menâkıpnâmesi*, İstanbul: Aky Yayınları 2014.
- Gülten, Sadullah: “Osmanlı ve Vefâî Tarikatı İlişkilerine Bir Katkı: Yörükân-ı Seyyid Ebu’l-Vefa Cemaati, Aşıkpaşazâde ve Seyyid Velâyet”, *IV. Uluslararası Alevilik ve Bektaşilik Sempozyumu Bildirileri (18-20 Ekim 2018)*, s. 553-570.
- Gülten, Sadullah: “Anadolu’da Bir Vefâî Şeyhi: Tahrir Defterleri Işığında Dede Karkın Hakkında Bazı Değerlendirmeler”, *Türk Kültürü ve Hacı Bektaş Veli Araştırmaları Dergisi*, LIX (2011), s. 147-158.
- Günay, H. Mehmet: “İznikli Alaeddin Esved (Kara Hoca) ve Osmanlı İlim Geleneğindeki Yeri, *Uluslararası İznik Sempozyumu (5-7- Eylül 2005, İznik)*, haz. Ali Erbaş v.d., s. 443-453.

- Güven, Merdan: "Oğuz Kağan Destanında Hayvanlar", *Millî Folklor*, LVII (2003), s. 82-91.
- Hacı Bektaş Veli Külliyyatı*, haz. G. Aytas-Ö. Özkan-H. Duran-M. Bankır-B. Y. Altınok, Ankara: Türk Kültürü ve Hacı Bektaş Veli Araştırmaları Merkezi Yayınları 2010.
- Hunkan, Ö. Soner: "Satuk Buğra Han", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi (DİA)*, 2009, XXXVI, s. 181-182.
- Hunkan, Ö. Soner: *Türk Hakanlığı (Karahanlılar)*, İstanbul: Kültür Sanat Yayıncılık 2011.
- Hünkâr Hacı Bektaş Veli Velâyetnâmesi*, haz. Hamiye Duran-Dursun Gümüşoğlu, Ankara: Türk Kültürü ve Hacı Bektaş Veli Araştırmaları Merkezi Yayınları 2010.
- İbn Bibî: *El-Evâmîrül-Âlâiyye fi'l-Umûri'l-Alâ'iyye (Selçuknâme)*, II, çev. Mürsel Öztürk, Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları 2014.
- İbn Esir: *İslam Tarihi, el-Kâmil fi't-Tarih Tercümesi*, VIII, çev. Ahmet Ağırkça v.d., İstanbul: Ocak Yayıncılık 2016.
- İnalçık, Halil: "Aşıkpaşazâde Tarihi Nasıl Okunmalı?", *Söğüt'ten İstanbul'a*, der. Oktay Özel-Mehmet Öz, İstanbul: İmge Yayınları 2000, s. 119-145.
- İpek, Ali: "Sultan Sancar'ın Tasavvufa Olan İlgisi", *Harakani Dergisi*, I, (2014), s. 121-140.
- Kara, Mustafa: "Ahmed el-Bedevisi", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi (DİA)*, 1989, II, s. 47-48.
- Karaca Ahmed Sultan Menâkıbnâmesi*, haz. D. Gümüşoğlu, İstanbul: Alevi Vakıfları Federasyonu Yay. 2013.
- Karaköse, Hasan: "Ahi Evran Vakfı Hakkında İki Arapça Vakfiye Bir Berat", *I. Uluslararası Ahilik Kültürü ve Kırşehir Sempozyumu*, Kırşehir: SFN Yay. 2011, s. 637-655.
- Köksal, M. Fatih v.d.: *Kırşehir Müzesi'ndeki Ahilik Belgeleri, (Ahi Şecerenâmeleri, Berâtlar, Vakfiyeler)*, Kırşehir: Valilik Yayınları 2008.
- Kavak, Abdulcabbar: "Şeyh Ebubekir Abdülaziz es-Sincarî (ö. 602/1205) ve Kâdiriyye Tarikatı'nın Kuzey Irak'taki Erken Dönem Faaliyetleri", *Akademik Bakış*, LIV (2016), s. 147-160.
- Kayhan, Hüseyin: "Eskişehir'e Malolmuş Selçuklu Komutanı Emir Porsuk Hakkında", *Uluslararası Dünden Bugüne Eskişehir Sempozyumu (12-15 Mayıs 2004, Eskişehir)*, Eskişehir: Anadolu Üniversitesi Yayınları 2005, s. 1-8.
- Kemalpaşazâde (İbn Kemal): *Tevârih-i Âl-i Osman*, II. Defter, Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları 1991.
- Kılıç, M. Erol: "İbnü'l-Arabi, Muhiyiddin", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi (DİA)*, 1999, XX, s. 493-522.
- Koç, Mustafa: "Eski Anadolu Karışık Dilli Metinlerinden Barak Baba Manzûmesi", *Hacettepe Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Dergisi*, XXVIII (2018), s. 281-300.
- Konyalı, İ. Hakkı: "Karaman'daki Yunus Emre", *Türk Yurdu (Yunus Emre Özel Sayısı)*, 319 (Mayıs 1966), s. 146-150.

- Kozan, Ali: “Türkiye Selçukluları Döneminde Akşehir’de Bir Sufi: Seyyid Mahmud Hayranî ve Zaviyesi”, *Vakıflar Dergisi*, XXXVIII (2012), s. 43-64.
- Köprülü, M. Fuad: *Türk Edebiyatında İlk Mutasavvıflar*, Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları 1981.
- Köprülü, Orhan: “Abdal Musa”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi (DİA)*, 1988, I, s. 64-65.
- Küçükdağ, Yusuf: “Seyyid Mahmud Hayranî ve Akşehir’de Seyyid Mahmud-i Hayranî Manzumesi”, *İSTEM*, II/3 (2004), s. 59-69.
- Mevlana Mehmed Neşri: *Cihannüma, Osmanlı Tarihi*, haz. Necdet Öztürk, İstanbul: Bilge Kültür Sanat Yay. 2013.
- Muhammed b. Ali b. es-Sarrac: *Tuffâhül-Ervâh ve Mifiâhül-İrbâh*, haz. N. Gürkan-M. N. Bardakçı-M. S. Sarıkaya, İstanbul: Kitap Yayınevi 2015.
- Müneccimbaşı Ahmed Dede: *Sabaifül-Ahbar fî Veka-yi ül A’sar, Münecimbaşı Tarihi*, I, İstanbul: Tercüman 1001 Temel Eser, tarihsiz.
- Ocak, A. Yaşar: “Emirci Sultan ve Zaviyesi, XIII. Yüzyılın İlk Yarısında Anadolu (Bozok)’da Bir Babai Şeyhi: Şerefüddin İsmail b. Muhammed”, *İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi, Tarih Enstitüsü Dergisi*, IX (1978), s. 129-208.
- Ocak, A. Yaşar: “Barak Baba”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi (DİA)*, 1992, V, s. 61-62.
- Ocak, A. Yaşar: “Ebu’l-Vefa Bağdadî”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi (DİA)*, 1994, X, s. 347-348.
- Ocak, A. Yaşar: “Geyikli Baba”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi (DİA)*, 1996, XIV, s. 45-47.
- Ocak, A. Yaşar: *Osmanlı İmparatorluğunda Marjinal Sûfîlik: Kalendariler (XIV-XVII. Yüzyıllar)*, Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları 1999.
- Ocak, A. Yaşar: “Osmanlı Devleti’nin Kuruluşunda Ahilik ve Şeyh Edebalı: Problematik Açıdan Bir Sorgulama”, II. *Uluslararası Ahilik Kültürü Sempozyumu Bildirileri*, Ankara: Kültür Bakanlığı Yayınları 2000, s. 241-247.
- Ocak, A. Yaşar: *Sarı Saltık, Popüler İslâm’ın Balkanlar’daki Destanı Öncüsü*, Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları 2002.
- Ocak, “Türkiye Selçukluları Döneminde ve Sonrasında Vefâî Tarikatı (Vefaiyye) (Türkiye Popüler Tasavvuf Tarihine Farklı Bir Yaklaşım)”, *Belleten*, LXX/257 (2006), s. 119-187.
- Ocak, A. Yaşar: *Babailer İsyanı (Aleviliğin Tarihsel Altyapısı Yahut Anadolu’da İslam Türk Heterodoksisinin Teşekkülü)*, İstanbul: Dergâh Yayınları 2011.
- Oral, M. Zeki, “Turgutoğulları, Eserleri-Vakfiyeleri”, *Vakıflar Dergisi*, III (1956), s. 31-64.
- Orkun, Hüseyin Namık: *Eski Türk Yazıtları*, Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları 1994.
- Osmanlı Tarihleri*, I, haz. H. N. Atsız, İstanbul: Türkiye Yayınları 1949.

- Öngören, Reşat: “Zeynüddin el-Hâfi”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi (DİA)*, 2013, XLIV, s. 375-377.
- Özaydın, Abdülkerim: “Karahanlılar”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi (DİA)*, 2001, XXIV, s. 412-414.
- Özaydın, Abdülkerim: “Porsuk”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi (DİA)*, 2007, XXXIV, s. 325-326.
- Özcan, Hüseyin-Göneç, C. Sezen: “Yazılı ve Sözlü ortamlardaki Karaca Ahmet Sultan Menkabelerinin Karşılaştırılması”, *Turkish Studies*, XI/4 (2015), s. 717-746.
- Özköse, Kadir: “Tokat’ta Tasavvuf Kültürü”, *Gazi Osmanpaşa Üniversitesi Tokat Tarihi ve Kültürü Sempozyumu*, (25-26 Eylül 2014), *Bildiriler*, III, haz. Ali Açık v.d., Tokat 2015, s. 79-102.
- Özyadın, Abdülkerim: “Muhammed Tapar”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi (DİA)*, 2005, XXX, s. 579-581.
- Pritsak, Omelyan: “Karahanlılar”, *İslâm Ansiklopedisi (İA)*, 1977, VI, s. 251-273.
- “Ruhî Tarihi”, haz. Halil E. Cengiz-Yaşar Yücel, *Belgeler*, XIV/8, 1992, s. 359-472.
- Saltık Gazi Destanı*, I-III, haz. N. Demir-M. D. Erdem, Ankara: Destan Yayınları 2007.
- Sarıkaya, M. S. vd.: “İbnü’s-Serrac’a Göre Sarı Saltuk”, *Tasavvuf*, 32 (2013/2), s. 75-110.
- Sevgi, H. Ahmet: “Hüsameddin Çelebi”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi (DİA)*, 1998, XVIII, s. 512.
- Seyyid Muhammed Efendi: *Kadiri Tarikatı’nın Muhammediye Kolu, Anadolu’da Kadirilik*, İstanbul: Ustaoglu Kitapevi 2002.
- Sümer, Faruk: *Oğuzlar (Türkmenler), Tarihleri-Boy Teşkilatı-Destanları*, İstanbul: Türk Dünyası Araştırmaları Vakfı Yayınları 1992.
- Sümer, Faruk: “Turgutlular”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi (DİA)*, 2012, XLI, s. 420-421.
- Şahin, Faruk: *Vakıf Şehri Kırşehir*, Kırşehir: Belediye Yayınları 2012.
- Şahin, Haşim: “Selçuklu ve Erken Osmanlı Döneminde Vefâiyye Târikatı”, *Türk Kültürü ve Hacı Bektaş-ı Veli Araştırma Dergisi*, LXX (2014), s. 39-54.
- Şahin, Haşim: “Vefâilik ile Zeynilik Arasında Bir Osmanlı Mutasavvıfı: Seyyid Velâyet”, *Derişler ve Süfi Çevreler*, İstanbul: Kitap Yayınevi 2017.
- Şahin, İlhan: “Ahi Evran Vakfiyesi ve Vakıflarına Dair”, *Türklük Araştırmaları Dergisi*, I (1985), s. 325-341.
- Tacül-Ârifin Seyyid Ebu’l-Vefa Menâkıbnâmesi*, haz. Dursun Gümüşoğlu, İstanbul: Can Yayınları 2006.
- Tahrallı, Mustafa: “Muhyiddin İbn Arabi ve Türkiye’ye Te’sirleri”, *Endülüsten İspanya’ya*, İstanbul: Diyanet Vakfı Yay. 1996, s. 69-78.

RENKLERİN EFENDİLERİ

- Tanman, M. Baha: “Hacı Halil Paşa Medresesi”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi (DİA)*, 1996, XIV, s. 477-479.
- Tarım, Cevat Hakkı: *Kırşehir Tarihi Üzerine Araştırmalar*, Kırşehir: Vilayet Matbaası 1938.
- Tarım, Cevat Hakkı: *Tarihte Kırşehri-Gülşehri ve Babailer-Ahiler-Bektaşiler*, İstanbul: Yeniçağ Matbaası 1948.
- Taşğın, Ahmet-Solmaz, Bünyamin: “Hacı Bektaş ve Hacı Toğrul Karşılaşması: Güvercin ve Doğan Donuna Bürünme”, *Turkish Studies*, VI/7,1 (2012), s. 105-129.
- Taşğın, Ahmet: “Safevi Osmanlı Savaşından İtibaren Dini Söylemin Siyasal Propaganda Aracı Olarak Kullanılması: Dede Kargın Örneği”, *Türk Kültürü ve Hacı Bektaş Veli Araştırmaları Dergisi*, IVL (2009), s. 209-224.
- Taşğın, Ahmet: *Dediği Sultan ve Menâkıbı (Konya ve Çevresinde Ahmet Yesevi Halifelerinin İzleri)*, Konya: Çizgi Yayınları 2013.
- Taşğın, Ahmet: “Dediği Sultan ve Menâkıbı: Konya ve Çevresinde Alevî-Bektaşî Ocaklarının İzleri”, *Türk Kültürü ve Hacı Bektaş Veli Araştırmaları Dergisi*, LXVI (2013), s. 213-238.
- Taşköprülüzâde: *Osmanlı Bilginleri, eş-Şakâiku'n-Nu'mâniyye ve Ulemâi'd-Devleti'l-Osmaniyye*, çev. Muharrem Tan, İstanbul: İz Yayınları 2007.
- Togan, Z. Velidi: *Oğuz Destanı, Reşideddin Oğuznamesi (Tercüme ve Tahlîli)*, İstanbul: Enderun Yayınevi 1982.
- Tosun, Necdet: “Karaca Ahmed Hakkında Yeni Bir Kaynak ve Meçhul Kalmış Bilgiler”, *Uluslararası Üsküdar Sempozyumu V (1-5 Kasım 2007)*, II, ed. Coşkun Yılmaz, İstanbul: Üsküdar Belediyesi 2008, s. 323-328.
- Turan, Osman: *Selçuklular Zamanında Türkiye*, İstanbul: Boğaziçi Yayınları 1998.
- Turan, Osman: “Selçuklu Devri Vakfiyeleri III, Celâleddin Karatay, Vakıfları ve Vakfiyeleri”, *Bellekten*, XII/45 (1948), s. 17-170.
- Turgut, Vedat: *Osmanlı Devleti'nin Kuruluş Coğrafyasında Vakıflar ve Şehirleşme*, Bilecik: Şeyh Edebali Üniversitesi Yayınları 2015.
- Turgut, Vedat: “Hamidoğulları ve Tekeoğulları'nın Menşei ve Vakıflarına Dair”, *Journal of Turkish Studies/Türklük Bilgisi Araştırmaları*, VI/46 (2016), s. 403-432.
- Turgut, Vedat: “XVI. Yüzyılın Sonlarında Kocaeli Sancağı'nda Demografik ve İktisadi Vaziyet”, *Uluslararası Gazi Akçakoca ve Kocaeli Tarihi Sempozyumu Bildirileri*, I, Kocaeli: Büyükşehir Belediyesi Yayınları 2016, s. 315-418.
- Turgut, Vedat: “Germiyanogulları'nın Menşei, Vakıfları ve Batı Anadolu'nun Türkleşmesi Meselesi Üzerine”, *Sosyal ve Kültürel Araştırmalar Dergisi (SKAD)*, III/5 (2017), s. 1-99.
- Turgut, Vedat: “Batı Anadolu Beylikleri'nin Menşei Meselesi”, *Sosyal ve Kültürel Araştırmalar Dergisi*, III/5 (2017), s. 55-89.
- Turgut, Vedat: “Menteşe Bey'in İsmi, Menşei ve Menteseoğulları'nın Vakıflarına Dair”, *Osmanlı Araştırmaları*, II (2017), s. 25-55.

- Turgut, Vedat: “Orhan Gazi Dönemi ve Vakıfları”, *Uluslararası Orhan Gazi ve Kocaeli Tarihi-Kültürü Sempozyumu-V Bildirileri*, I, Kocaeli: Büyükşehir Belediye Yayınları 2019, s. 391-472.
- Turgut, Vedat: “Vakıf Belegelerine Göre Osmanlı Devleti’nin Kuruluş Dönemi Aileleri II: Âl-i Timurtaş Paşa”, *Osmanlı Araştırmaları*, LIII (2019), s. 51-120.
- Turgut, Vedat: “Osman Gazi’nin Hanımları ve Çocukları”, *Vakanüvis, Söğüt Özel Sayısı*, IV (2019), s. 67-80.
- Turgut, Vedat: “Cemâlüddin Musa Sâvi/Zilî ve Şeyh Osman-ı Velî ile Ahfadına Dair Vakfiyeler ve Düşündürdükleri (Vahdet-i Tarikat)”, *Vakanüvis*, V/2 (2020), s. 1029-1073.
- Turgut, Vedat: “Balkanlar’da Bacıyan Evkafı”, *Uluslararası Doğu Avrupa Araştırmaları Dergisi*, II/1 (2020), s. 244-317.
- Turgut, Vedat: “Saru Saltuk, Ona Ait Türbeler ve Ejderha Kültüne Dair”, *Rumeli’de Osmanlı Vakıfları Üzerine Araştırmalar: Bulgaristan*, ed. A. Kala vd., İstanbul: Vakar Yayınları 2020, s. 145-168.
- Turgut, Vedat: “Renklerin Efendisi”, *Uluslararası Milli Mücadelede Servetiye Cephesi ve Kocaeli Tarihi-Kültürü Sempozyumu VI*, Kocaeli: Büyükşehir Belediye Yayınları 2020, s. 101-112.
- Türkel, Ergin: *16. Yüzyılda Kütahya Sancağı Vakıfları (Emet, Denizli, Uşak, Burdur)* (Yayımlanmamış Doktora Tezi), Bilecik: Bilecik Şeyh Edebali Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2017.
- Uçar, Ramazan: “Pir-i Sâni: Abdal Musa”, *Anadolu’da Aleviliğin Dünü ve Bugünü*, ed. H. İbrahim Bulut, Sakarya: Sakarya Üniversitesi Yayınları 2010, s. 273-287.
- Uluçam, Abdüsselam: “Sırçalı Medrese”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi (DİA)*, 2009, XXXVII, s. 126-127.
- Uluçay, M. Çığatay: *Saruhanoğulları ve Eserlerine Dair Vesikalar*, I, İstanbul: Manisa Halkevi Yayınları 1940.
- Uluçay, M. Çığatay: *Padişahların Kadınları ve Kızları*, Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları 2001.
- Uludağ, Süleyman: “Bâyezid-i Bistâmi”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi (DİA)*, 1992, V, s. 238-241.
- Yalçın, Alemdar-Yılmaz, Hacı: “Kargın Ocaklı Boyu ile İlgili Yeni Belgeler”, *Türk Kültürü ve Hacı Bektaş Velî Araştırmaları Dergisi*, XXI (2002), s. 13-87.
- Yazıcı, Tahsin: “Cemâleddin-i Savî”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi (DİA)*, 1993, VII, s. 313-314.
- Yazıcı, Tahsin: “Efrasiyab”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi (DİA)*, 1995, X, s. 478-479.
- Yazıcı, Tahsin: “Haydariyye”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi (DİA)*, 1998, XVII, s. 35-36.

RENKLERİN EFENDİLERİ

- Yıldız, Harun: “Hacı Bektaş Velâyetnamesi’nde Ahi Evran”, *Gazi Üniversitesi I. Ahi Evran-ı Veli ve Ahilik Araştırmaları Sempozyumu*, II, Kırşehir: Gazi Üniversitesi Ahilik Kültürünü Araştırma Merkezi Yayınları 2005, s. 1030-1037.
- Yılmaz, Hakan: “Seyâhat-nâme’sinin Orijinal Nüshasına Göre Hacı Kâsım el-Bağdâdî’nin Bursa Seyahati (724-725/1324)”, *Bursa Günlüğü*, X (Eylül-Ekim-Kasım 2020), s. 86-96.
- Yılmaz, Hakan: “Geyikli Baba’nın İnegöl’e Yerleşmesi, Orhan Gazi ile İlişkisi ve Heterodoksluğu Yönündeki İddiaların Kesin Deliller Işığında Çürütülmesi”, *Uluslararası İnegöl Tarihi ve Kültürü Sempozyumu*, I, ed. Doğan Savaş-Sezai Sevim, İstanbul 2017, s. 461-506.
- Yılmaz, Hakan: “Seyyid Kasım el-Bağdâdî ve Seyahatnâmesi’nin Kuruluş Devri Osmanlı Tarihi Açısından Önemi”, *Osmanlı’da Yönetim ve Savaş*, ed. M. Yaşar Ertaş-H. Kılıçaslan, İstanbul: Mahya Yayınları 2017, s. 17-40.
- Yinanç, Refet: “Mevlana’nın Şahitlik Ettiği Selçuklu Sultanı II. Gıyaseddin Keyhüsrev Vakfiyesi”, *Mevlana: Yirmialtı Bilim Adamının Mevlana Üzerine Araştırmaları*, (V. Uluslararası Mevlana Kongresi, 13.12.1982 Tebliğler), haz. Feyzi Halıcı, Konya: Ülkü Basımevi 1983, s. 68-71.
- Yinanç, Refet: *Dulkadir Beyliği*, Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları 1989.